

Рк 95.2
0-24

1938.

СВІТЛЯ



Світлі ^{жіночий} недільний ^{журнал}
для сеї і жноли.

Світлі

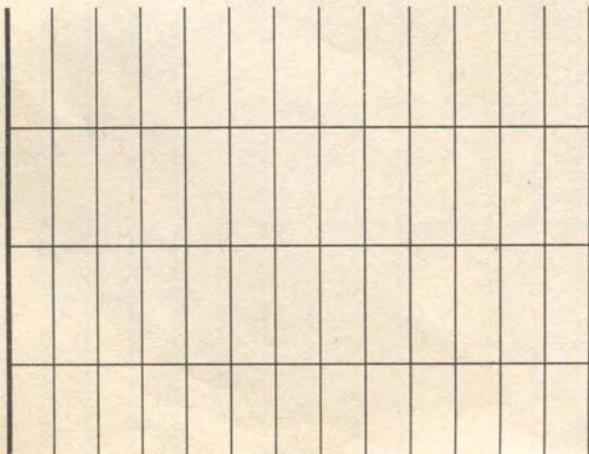
З М И С Т.

Стор.	Стор.	
С. Єфремов. Живий па- м'ятник	3	З біжучого життя: Паперова гребля. С. Є. Голос життя. С. Ч. Замість вінка. С. В—ко. Бі- лоруси про рідну школу.
С. Черкасенко. Народній учитель	7	С. Тит—ко. Літні учи- тельські курси в Київі 51
Д. З. Бір. Апперція й рідна мова в школі .	13	Шкільна хроніка 52
С. Сирополко. Певний шлях. 19		Критика й бібліографія 58
С. Русова. 60 літні роко- вини «Хатини Дядька Тома»	22	Огляд журналів 63
Гр. Наш. Де-які згадки екзаменатора	26	Оповістки.

Од редакції та контори Світла.

Статті, не ухвалені до друку, редакція повертає тільки тоді,
коли буде прислано марки на пересилку.

у картку.
марками).
ся за 55 коп.



РК 95.2

С24 Апріль.

341:05

Другий рік видання.

= 1912.

Світло

Український педагогичний журнал.

Книжка восьма.



===== Видавництво „Український Учитель“. =====

1112144

Харківська обласна
універсальна
наукова бібліотека
ім Олеся Гончара



Борис Грінченко народнім учителем р. 1883.

С. Єфремов.

Живий пам'ятник.

Пам'яти Б. Грінченка.

Одну з своїх книг небіжчик Б. Грінченко починає передказом поезії Віктора Гюго— „Хто винен?“ Судять чоловіка за те, що він підпалив бібліотеку, знищив скарби велиki розуму, з димом пустив своїх власних оборонців, проповідників волі, рівності й братерства, що оступались за знедолених та

окривдженіх. На всі палкі і правдиві докази обвинувачений відповідає тільки чотирма короткими словами:

— Я не вмію читати*).

Початок цей більш може характерний для нашого письменника, ніж для самого автора згаданої поезії, і питання, поставлене в її заголовку, було тим кардинальним питанням, на яке усім життям своїм і діяльністю силкувався дати відповідь Грінченко. Оте страшне непорозуміння, що стойть у наші часи між розумом нації та широкими масами людності, було для його найбільш гнітючим з наших світових непорозуміннів і розігнати його—це було найголовнішим бажанням небіжчика, завданням його недовгого, зате повного невисипущої праці, життя. Факт величезної ваги в нашему житті завжде стояв перед ним і тим фактом було—„розділення нашої нації на дві частини, зовсім не однакові кількістю: інтелігенцію та народ“. „Обидві частини,—каже Грінченко,—належать до однієї нації, обидва сини однієї землі, але у всьому іншому їх розділяє мало не безодні—саме та, що ділить несамосвідомий патріархальний світогляд від логичної думки, яка буде науку, та від громадської самосвідомості“ („Перед широким світом“, 4). На те, щоб зменшити оцю безодню, або хоч моста через неї перекинути, й посвятив своє життя наш письменник. На це йшла його практична робота на селі, якої гарною пам'яткою лишилась книжка „Перед широким світом“, про це ж таки говорив він раз-у-раз і в своїх теоретичних працях. Всі їх можна назвати просвітними в широкому розумінні цього слова. У всіх їх на перший план поставлено бажання—витворити „людей-братів“, закидати ту безодню, що ділить людей, і величезній частині людскості застує світ правдивого сонця перед очима—широкий світ знання й правди. Скрізь найпершим шляхом до цього поставлено освіту, що роскриває очі людині й на її становище в світі та на стосунки межи людьми. Можна сказати, що Грінченко скрізь і завжде був учителем,—не тільки тоді, коли практично працював у народній школі, читав книжки з селянами, писав науково-популярні праці свої,—ні, він оставався учителем і в інших своїх творах, бо був ним і в житті. Просвіту він положив во главу угла не тільки своєї практичної діяльності, а й свого теоретичного світогляду. Діло просвіти

*) Б. Грінченко—Перед широким світом. Київ, 1907. ст. VII—VIII.

для його було тим ділом, єдиним може, що „ніколи не одурює“ і раз-у-раз мусить дати незлічено користні результати на все життя людське.

Але не тільки таку велику вагу надавав Грінченко просвіті. Єсть у ній ще щось, що може найдужче притягати до себе нашого письменника, що його праці раз-у-раз надавало практичний зміст, прищеплювало її до реального ґрунту. „В нас,——так сформулював Грінченко свої думки з цього природу,—справа просвіти є разом і *справою нашого національного відродження*. Коли ми хочемо чогось досягти як національний організм, мусимо з усієї сили стати до просвітної роботи“ („Перед широким світом“, стор. 3). Цей погляд пояснить нам, чому скрізь і завжде був Грінченко вчителем, учителем насамперед. Справу нашого національного відродження вважав він за справу цілого життя свого, на неї покладав усії свої сили, всі змагання своєї широкої й ріжносторонньої вдачі. Але він ясно бачив, що ця справа тільки тоді може стати на певний ґрунт, зміцніти і йти невпинно до розвитку, коли вона спиратиметься не на темну, сирову етнографичну масу, а на самосвідому й свою самосвідомістю дужу націю. Самосвідомість же — рідна сестра науки, знання, просвіти. Отже не диво, що зв'язавши так наше національне відродження з просвітою, Грінченко віддавав останній найбільше своїх сили, — мусів стати вчителем і в звичайному, і в ширшому значенні цього слова. Інакше він і не міг уявляти собі своєї діяльності на користь рідного народу, як у тому, щоб безпосередньою працею над його освітою будити в йому самосвідомість і тим самим сприяти національному відродженню. Образ людини, що палить бібліотеку, руйнує найвищі культурні вартості і для оправдання свого має лише чотири коротких, але жахливих слова: „я не вмію читати“ — очевидно стояв перед ним ще тоді, коли навіть поезія Гюго йому була невідома. Цей жахливий образ і зробив з його вчителя на ціле життя.

Справді характерно, що на світанні свідомого життя, коли 17-літній юнак опинився на роздоріжжі й мусів гадати про свою майбутню путь життєву — вчительська праця зразу стає йому за єдино-бажаний у житті шлях. На мізерні засоби, живучи в голоді й холоді, але з властивою йому видержкою та енергією, він ступає на цей шлях. Самотужки готовиться на вчителя й нарешті улюблена праця в його руках:

він на селі, в школі,—вчителем і малих школяріків, і їх дорослих батьків. З споминів його колишніх учеників ми знаємо, який був із його вчитель. Це був учитель не тільки грамоти, але й життя; словом і прикладом доводив він усім, хто з ним стрівався, що люди—брати; власним життям засипав він ту безодню, яку соціальні причини витворили поміж інтелігенцією та народом. Грінченко твердо вірив, що „досягти поєднання з масами інтелігенція може, не знижаючись до того рівня, на якому вони стоять, а навпаки—піднімаючи їх угору до тих високостів, на які вже вибилася людська думка“ („Перед широким світом“, 5). І справді, не зникається нігде Грінченко до своїх менш культурних слухачів та читачів, а тільки вміє знайти ту спільну з ними мову, яка була б зрозуміла й некультурним людям, яка, даючи їм знання, підіймала б їх на високості все-людської думки, робила б з їх людей насамперед.

Більше навіть—Грінченко був принципіальним ворогом так званої народньої літератури. „Серед інтелігенції,— пише він,—яка цікавиться народньою просвітою, дуже довгий час держалася, та й досі ще не зникла, та думка, що для народу треба складати якусь спеціальну народну літературу, а красне письменство для народного читання мусить брати сюжети тільки з народного життя, бо це буде найближче до народного розуміння“ („Перед широким світом“, 232) Це по-милка, один із тих забобонів, що витворюються по кабинетах людьми далекими од дійсного життя. Одна повинна бути література і для інтелігенції, і для народу. Тим то Грінченко до кожної так званої народньої книжки ставить таке вимагання, яке власне знищує спеціально народну літературу. Треба, каже він, „щоб книжка до народного читання була так і про таке написана, щоб її цікаво було прочитати й освіченному інтелігентові. Инакше кажучи,—додає він,—не повинно (в ідеалі) бути книжок спеціально для народного читання і спеціально для інтелігенції,—і коли вже не сила писати всі книжки так, щоб і інтелігенція, і народ їх розумів, то треба щоб хоч більшість книжок писалась стільки популярно, щоб і народ їх міг розуміти“ („Перед широким світом“, 222). Власний досвід автора як найкраще цю думку підpirає.

Та широка спроба народніх читаннів, яку зробив разом із своєю дружиною, М. Загірньою, Грінченко, дала справді багато цікавого матеріялу і взагалі для характеристики читачів з

народа, і з'окрема для популяризації думки про едину літературу і для народа, і для інтелігенції. Матеріал той розроблено в згаданій вже книзі— „Перед широким світом“ . Але цікавий він не тільки сам по собі, але й як ілюстрація до того загального погляду, що ним керувався Грінченко в своїй роботі. „Справа просвіти є разом і справою нашого національного відродження“ —такий був, як ми знаємо, той погляд. Національне відродження і просвіта для Грінченка одно; праці коло того і другої він не міг поділити. Ось через віщо стільки сили положив Грінченко коло народної освіти, ось через віщо скрізь і завжде був він учителем. Образ людини, що перед скарбами людської думки може промовити: „я не вмію читати“, так переняв душу і серце нашого незабутнього діяча, що боротьбу з народною темнотою він поставив на саме найперше місце.

І ми знаємо, що це не було марним ділом. І посередно і безпосередно Грінченкові багато людей повинні дякувати за те, що приєдналися до світової думки, зрозуміли, як треба й на віщо жити. З багатьох прикладів наведу тільки один. „Я знаю,— пише один з учнів небіжчика,— не вчителював би він у нас, не лежав би в моїй хаті „Кобзарь“ на столі“. І поруч того неповинного бідолахи з поезії Гюго ми сміливо можемо поставити цю реальну особу— ученика Грінченкового, що не тільки вміє читати, але й дійшов уже своеї людської і національної свідомості. Він і подібні йому складають живого пам'ятника своєму невмірущому вчителеві, — і ледві чи можна знайти щось краще і величніше від такого живого пам'ятника.

С. Черкасенко

Народній учитель.

(З нагоди 2-х роковин смерті Б. Грінченка).

„Виявляймо силу і матимем, що схочемо“.
Б. Грінченко.

Читаю історію України, і з ім'ям давнинулого вириняють нечисленні постаті славетного лицарства, що відважно, зневажливо дивилося в страшні очі смерти; лицарства, для якого не існувало страху, небезпек і перешкод тоді, як попереду зоріло щастя й визволення рідної країни, тоді як по-

трібна була її оборона. Смерть?.. Бажана річ, коли до щастя країни конче треба йти шляхом, укритим трупом потужних.

Славетна доба, далека доба, забута нащадками, забута самим народом, серед якого виникали й одбувалися її події, схожі тепер на якусь казку, легенду — то чарівну по своїй красі й величності, то страшну по жорстокості й наслідках. Доба-легенда, що захопила кільки століттів, а над нею, як ясний ореол,—ідея, всемогутня, всесильна, невмируща ідея—щастя рідного краю. Сяйво ідеї сліпучим блиском одбивається на криці гострих, піднятих мечів, горить у безлічі натхнених, запалених жагою бою й бажанням умерти, очей, а потім... Потім кров і сльози, прокляття й стогін. А наслідки—руїна...

І мимоволі спадає на думку Євангельське: „взявий меч, мечем і погибнет“... Але так було, так мусило бути через умови, звичай, закони тієї доби. Все те повинно було бути й повинно було вмерти. Тільки ідея невміруща, поки жива країна, поки живий народ. І вона живе, вона не вмірала, а тільки притирмилась кровлю й сльозами, що безупинно лилися для неї й заради неї. Жила ідея, то жило й лицарство, що раніш, чи пізніш прокинулось з жагою змагання в славу її. Тільки не гострий меч піднято було вже в оборону її; часи панування меча безповоротно минули, обернулися в легенду, оповиту густою габою поезії й уквітчану лавровим вінком слави. Ідея щастя й брязкіт меча поруч не можуть, як і не змогли, існувати, й лицарь меча усунувся з шляху, щоб дати місце новому лицареві, лицареві духа.

„Не забуваймо, — пише Б. Грінченко в однім із своїх листів *), — що, ми як каже Гейне, лицарі святого духа. А в світі нема нічого кращого, нічого достойнішого людської гідності, як бути лицарем святого духа, боротися за світ і правду проти темряви й кривди!..“

І от через новітню історію України проходить цілий ряд цих лицарів духа, захоплених, зачарованих тісю-ж таки невмірущою ідеєю щастя рідного краю; з високо піднятою головою, свідомі правдивости своєї місії, стають вони на герць з лихими обставинами, але, замісць меча, мають за зброю слово. З'являється натхнений пророк, або, як і в колишніх лицарів козаків, віщий Кобзарь, що в святім екстазі санкціонує й освящає нову лицарську зброю:

*) „Над могилою Бориса Грінченка“ ст. 85.

Возвеличу

Малих отих рабів німіх:

Я на сторожі коло їх

Поставлю слово.

Зброя — слово, спосіб ужитку її — праця, безкорислива, невсипуща, запопадлива, тяжка й небезпечна.

Одним із найславетніших таких новітніх лицарів духа був незабутній Борис Грінченко, народній учитель, громадський діяч, письменник, поет і вчений.

На поле діяльності виступив Б. Грінченко в найтяжчі часи реакції, після видання ганебної пам'яти закону 1876 р. про заборону українського письменства, коли все, що жило духовим життям, прагло, змагалось до нього, було придавлено, приголомшено. Року 1851-го здав Грінченко іспит на сельського вчителя й незабаром дістав і посаду на селі. Як бачимо з цього, початок „кар'єри“ майбутнього велетня був за- надто звичайним, і на це я звертаю увагу своїх шановних читачів. Грінченко почав так, як починають десятки тисяч молодих учителів; починають, але не так роблять і не так кінчають, як кінчив він. Що ж спричинилося до того, що народній учитель, Борис Грінченко, з непомітної, несміливої, маловідомої людини зробився гордощами рідного краю, окрасою рідної науки й письменства, найкращим зразком наслідування для всіх, хто щиро зичить добра рідному людові? Як що мені скажуть — виняток, письменницький талант, я цьому не повірю, бо знаю приклади, коли більші таланти не зробили й невеликої частини того, що зробив Грінченко. Що ж до винятковості умовин його діяльності, то це була винятковість навпаки; треба тільки звернути увагу на те, як починалася й крок за кроком провадилася його діяльність, щоб переконатись, що головними стимулами цього переможного ходу до світлосяйних верховин слави Грінченка був не талант (це тільки один із засобів), не винятковість умов діяльності. Життя Грінченкове, як і життя сучасних українських діячів, повне всяких утисків та переслідуваннів; навіть з реальної школи він вийшов уже з тавром людини небезпечної; се-б то нічого виняткового, навіть на наші часи, в умовах життя його не було: все той самий, дуже відомий нам, шлях українського діяча, діяча, котрий завше „подъ подозрѣніемъ“. Що ж надавало йому сили не лякатись, знахтувати всі перешкоди, які траплялись на шляху?..

Повинність я над все ушанував,
Віддав себе я праці без вагання;
Я йшов туди, де розум посылав,

казав Грінченко опісля в своїх віршах і цими словами відповідає нам на наше питання. „Він вірив, — пише в посмертній згадці його друг і товариш, Д. Пісочинець, — що „праця єдина з недолі нас вирве“, й працював, не покладаючи рук, уперто, завзято. Ні на кого не покладаючись, упевнено йшов він до своєї мети. Тією метою була йому краща будучість на рідного народу; шляхом до неї був вільний розвиток усіх його (народу) розумових сил, а єдиним способом — національна освіта. Певний у тому, Грінченко ні від кого не сподівався ні вказівок, ні подяки, а вперто і завзято робив своє діло“... „Збочить з того шляху, одхилитись від мети ніщо не могло його присилувати... В лихих пригодах життя він казав: „на те є лихо, щоб з тим лихом битись“.

„Ми робимо через дві речі,—казав Грінченко—1) всеж, хоч страшно помалу, ідея таким робом шириться та 2) щоб, як прийде час нашого тріумфу, мали ми право сказати: в найтяжчі часи ми робили все, що треба“.

Першу посаду народнього вчителя мав Грінченко на Харківщині, з платою 10 карб. на місяць. Був потім на вчительських курсах, де звернув увагу, „як людина добре розвинена й тямуща в педагогичних справах“. Після курсів, Грінченкові дано посаду вже у двохкласовій школі, на 25 карб. у місяць. Та незабаром „завідуючий“ тією школою поскаржився на Грінченка, що він має українські прихильності й провадить „агитацію“ в школі. „Злочинець“, мусів кинути посаду й перейти за статистика до Херсону, а потім знов учителем на село до Катеринославщини.

Це перший період діяльності Грінченка; як бачимо, з зовнішнього боку він нічим не оддіржнається від поневіряння звичайного сельського вчителя. Але це тільки на перший погляд. Уже з деяких окремих слів вищенаведеного можна зауважити, що Грінченко був не аби-яким учителем, що, учителюючи, він не одбував, як більшість учителів, важкого, неприємного обов'язку, а намагався внести в свою працю живий дух, одухотворити її. Не дарма-ж з перших кроків свого вчителювання він поставив собі виразну, певну мету і, як лицар святого духа, змагався до неї все своє жит-

тя. Він не говорив, що вчителювання не дає простору за-для того змагання, він сам знаходив потрібний простір і робив. Виходячи з погляду, що справжня освіта на Україні можлива тільки українською мовою, він, де тільки можна було, прикладав до діла й розвивав цей свій принцип на практиці до найменших дрібниць: з дітьми, з селянами, з панами розмовляв українською мовою, знайомив дітей і дорослих з творами українських письменників, а за-для цього складав книгозбірні з українських книжок; не було книжок, він сам, власноручно, переписував їх друкованими літерами, заводив у справу й давав читати: упорядковував з дорослими читання, записуючи свої спостереження на цих читаннях. („Перед широким світом“). Брак добрих народніх книжок до читання давався дуже в-знаки. Але Грінченко не зупинився перед перешкодами, додержуючи принципу — на те й лихо, щоб з тим лихом битись, — він не хилив од роспачу голови, не спускав рук, а завзято брався до роботи, щоб усунути ті перешкоди. Нема книжок, то треба їх скласти й видати. І він з товаришами складає спілку для видання народніх книжок. Ні недостача грошових засобів, ні цензурні заборони не лякають його. Засоби він сяк-так вишукує, а цензурні заборони примищують його звернувшись з виданням книжок за кордон. Але ще замало видати книжку, треба її й росповсюдити, й Грінченко випробовує всі законні шляхи і всякі способи поширити справу видання й росповсюдження народніх книжок. А тим часом марить про заснування українського видавництва, бо „в сусіди, — казав він, — погано прохатись, а треба своєї хати; але поки не збудували своєї великої — будуймо хоч куріні“. Та це пощастило зробити тільки в Чернігові, коли Грінченко вже не вчителював, а служив у земстві. За часів учителювання Грінченко розвивав і свій письменницький хист.

„Тільки, — говорить Грінченко, — ніколи не треба духа вглашати“... Утиски, лихі обставини?.. „Це дочасне — пише він, ми свого досягнемо. Наша ідея не може вмерти. Вона поду́жа всі перешкоди. Коли ідея жива, то нема їй на світі ніяких перешкод. Наша ідея жива й живуща. Вона не вмерла в гірших обставинах, не вмре й тепер“.

Про дальшу діяльність Грінченкову я не мав на увазі говорити в цій замітці, а тільки про його діяльність на займанщині народного вчителювання: я хотів сказати кілька слів про Грінченка — народного вчителя.

Коли порівняєш його часи з нашими часами, то, разом з почуттям великої втіхи й задоволення од широкого розвою української ідеї, несамохіть відчуваєш сум од того, що сучасні перешкоди ще й досі в силі когось злякати, комусь приборкати крила самим тільки сподіванням небезпеки, що в сучасних, багато кращих, умовах українського життя рідне діло робиться не так швидко й потужно, як могло б робитись, коли-б кожний з нас за Грінченком вважав себе лицарем святого духа, а не „гнилою колодою“, що дарма на світі валяється. Багато з нас, свідомих уже, є таких, які досі нерозважно й безпорадно зупиняються перед питанням: а що ж робити?.. Не повинно бути такого питання в тих, хто має живий приклад в особі такого лицаря духа, як небіжчик Б. Грінченко. Шо робити?

Друзі кохані! і душу, і тіло
Даймо за край свій единий,
Кожне слово хай буде в нас діло
За для своєї країни,—

відповідає на це Грінченко.

Причіпки, доноси, переслідування?.. Але кожен повинен пам'ятати, що праця на користь справжньої народної освіти, що українська газета, журнал, книжка є річчю цілком законною, й не ті ламають закон, що росповсюджують їх, а ті, що стають на перешкоді цьому. Україножерна праця ворогів світла є лихо, й немале, але кожен повинен вважати себе за лицаря духа і в борні з тим лихом не хилитись, а всяким, який тільки є, законним способом добиватись свого права вільно користувати з українського законно пропущеного слова, права ширити його й обстоювати за нього.

Закінчу уривком з Грінченкового листа до одного з його товаришів*): „Що до вашої думки про те, що ви не можете корисним бути (народові), то я з цим згодитися не можу. І ви могли б дати скількис там розумової їжі нашему народові, а йому так її треба. Без освіти свою мовою він ніколи не виб'ється з тих злигоднів, у яких живе. А освіти цієї нема, нема майже і робітників на цім полі. Багаччі й вільніші люди зрікаються праці, виправлюючись так, як тій багачі з Христового оповідання: то тим, що поле купив, то тим, що коло волові треба. Зостається робити нам, наймитам казенним, у той час, який нам припадає на відпочинок. Це—важко, так! Але

*) „Над могилою Б. Грінченка“ стор. 85.

хто-ж робитиме? Але коли це важко, то тим більша наша заслуга буде перед великим ділом визволу народної маси з розумової темряви, духовного занепаду!

Зробимо-ж, що зможемо! Віддаймо що-сила на добро нашому народові."

Д. З. Бір.

Апперцепція

і рідна мова в школі.

П.

Слова, які доходять до вуха дитини, потроху одбиваються їй у голові, але ясно починають визнаватись не зразу, та їй то спершу, мабуть, не як окремі слова, а як окремі звуки, що не мають звязку між собою. Потім починають ясно визнаватись окремі частки (склади) слів, так саме може, як буває тоді, коли ми бачимо який-небудь, наприклад, малюнок; ми свідомо схоплюємо з малюнку не все те, що на йому є, а тільки те, що чомусь, як то кажуть, „кидається в вічі“. З слова частіше всього „кидається в вуха“ та частка, на яку падає наголос; буває однаке їй так, що в голові визнається їй інша яка-небудь частка—або та, що з краю, або ж та, що на прикінці. Що торкається до інших згуків слова, то хоч вони, поки що, мов би не визнаються, але слово, сказане без цих згуків, може бути дитині незрозумілим. Згодом дитина навчається промовляти визнані частки їй навіть складати з їх речення, наприклад: „Цюця гав“, „Кося тпру“. Трохи-по-троху дитина все більше їй більше навчається балакати їй нарешті починає вимовляти і деякі окремі слова,—спершу трохи не до ладу, а потім уже їй зовсім добре. Не в усякій сем'ї однаке діти однаково швидко їй гарно навчаються балакати: в тій сем'ї, де старші балакають виразно, там і діти балакають виразно; де ж старші балакають невиразно, там і діти йдуть слідом за ними. Невиразність виявляється в тім, що діти не доказують слів до кінця, як слід; та їй в середині слова не всі згукі виразно вимовляються, і робить це дитина не через недбалість, а через те, що вона таки їй не знає, які саме згукі треба тут проказувати. Однаке ця невиразність ні трохи не шкодить ні дитині — розуміти старших, ні старшим — розуміти її.

Вище наведене становище дитини можна прирівняти до становища чоловіка, якому б довелося жити, скажемо, серед самих євреїв. Оселившись серед них і чуючи їх мову, чоловік спершу міг би подумати, що вся єврейська мова складається з „гер-гер“ або „джер-джер джер“ (адже про євреїв так здебільшого їй кажуть, що вона „геркають“ або „джеркотять“). Та ось минає який час, чоловік призивчається до єврейської

мови і хоч нічого ще не розуміє, але вже починає відріжняти де-які частки слів, які найчастіше вживаються, далі чоловік починає відокремлювати вже де-які й поодинокі слова і навіть розуміти де-що з того, що балакають, хоч сам балакати по єврейському він іще й не вміє.

Подібне до цього часто трапляється й з кожним з нас. Коли ділк читає що небудь в церкві добре знайоме нам—то ми майже всі слова розбіраємо; коли читає він таке, що напам'ять знаємо, то кожне слово розбіраємо; коли ж, врешті, він читає зовсім незнайоме, то ні одного слова можемо не розібрати, окрім таких дуже знайомих слів, як „Господи“ „Боже“ й т. і. Таке ж саме буває тоді, як слухаємо пісню: коли цю пісню ми знаємо, то кожне слово розбіраємо; коли ж не знаємо, то може трапитись, що ні одного слова не вхопимо, особливо, як пісню співають oddala або де-кільки душ. Отже як спершу прокажуть нам скільки слів з пісні, то ці слова ми добре розбіратимемо й тоді, як їх співати муть. Отже може бути й так, що співається пісня, якої слова ми добре знаємо, а не можемо ніяк розібрати, що співають: це може бути тоді, коли через що небудь ми не розібрали перших слів; але як тільки вдасться нам розібрати хоч два три слова, так уже далі всі слова розбіраємо. Навіть коли ми знаємо, яку пісню на скрипці грають, то нам уявляється, наче скрипка „аж вимовляє“. Але іноді то й таке буває, що ми не розбіраємо навіть тоді, як з нами хтось балакає (нашою ж таки мовою): до такого треба добре призвичайтися, щоб розібрати, що він оповідає. Настанку нагадаємо такі випадки: коли кажуть нам яке-небудь прозвіще, то в тім разі, як прозвіще чуже (скажемо, єврейське або німецьке), ми частіше усього не розберемо зразу; коли ж українське, то хоч би ми оце почули його і вперше, зразу його розбіраємо. І навпаки: німець зразу розбере німецьке прозвіще, а українського ні.

Тут, в усіх вищенаведених випадках, знов таки, як і при читанні, стає нам у пригоді хист узnavання: досить уже почтути де-кільки виразних складів слова, щоб уже по їх догадатися й про останні склади й про саме слово. Так само, слухаючи речень, ми не вслухаємося гаразд в усі слова, а проте розуміємо його: по складах ми знаємо де-які слова, а по де-яких словах впізнаємо й саме речення. Буває що нам скаже хто-небудь довге речення й ми нічого не розуміємо, тоді ми перепитуємо; оповідач, замісць того, щоб знову все переказати, перекаже з нього тільки одно слово; й по цьому слову ми, трохи подумавши (як би прислухаючись до тих слів, що були сказані й що наче-б то стоять іще в вусі), розуміємо все сказане раніш речення. Буває так звана „лаконична“ балачка. Наприклад „Здоров!“—Здоров! „А що?“—Продав. „Скільки?“—Двадцять. „Прощаю!“—Прощаю!

Але як читаючи можна помилково віднайти слово, так само й тут; тільки та ріжниця, що помилково прочитав-

ши слово, ми можемо примітити це, вернутись назад і виправити помилку, слухаючи ж, цього не зробиш; правда, тут можна перепитати, але це не завжди зручно. Дорослий чоловік, розвинений, в такому разі з дальшого може зрозуміти; у малого ж через непорозуміння попереднього піде далі така плутаниця в голові, що вже нічого розуміти не буде, або ж так зрозуміє, що краще було б, як би зовсім не розумів.

Як при читанні часто впізнаються слова в залежності від знання й настрою, так і в балачці; та тут це буває ще частіше. Наскільки це буває часто видно з того, що іноді всі свідки оповідають в якісь справі на суді (під присягою) про одне й те, та не всі однаково. І це буває не через те, що хто-небудь з їх утає що, або забув, або навмисне перекручує, — ні: всі вони показують те саме, що чули (або бачили), та не всі вони те саме чули, що справді було. Кожному з їх напевне що-небудь убачилося або вчулося. Те, що чоловікові ввижається (тільки не в сні, а наяву) яким би то ни було почуттям, науково зеться ілюзією, (ми б назвали його ввиженням). Ріжні помилки, всякі нікчемні повіррія — все це є наслідком того ввиження. Частіш усього ввиження викликаються почуттям слуху.

На ввиження слуху впливає також і звичка до того чи іншого виразу, до того чи іншого порядку слів. Цей вплив такий великий, що він іноді призводить до помилки навіть тоді, коли балачка йде й звичайною мовою. Цим користуються старші хлопці, щоб подражнити (іноді до сліз і бійки) малих, які ще не вміють одразу в одному й тому ж виразі бачити дві думки. „Твоя мати, дражнить хлопці: в очіпку борщварить“, або: „Твій батько в штанях носить паску святити“. Приповістка народня каже, що один чоловік побився об заклад, що всю службу вистоять у церкві в шапці, й виграв заклад, бо й справді всю службу вистояв у шапці, тільки звісно, не головою в шапці, а ногами. Є така загадка: сидів хто-сь одягнений в сіре, й балакав з парубком; хто-сь каже парубкові: „Хоч ти мені й син, але я тобі не батько“; хто такий був хто-сь? Зовсім проста загадка, та не легкої вгадати, і це через те, що загадка складена в такому виразі, що ми помилково уявляємо собі ту людину, яка балакала з парубком, і ніяк не можемо відчепитись од цієї уяви. А саме: в загадці кажеться про парубка, про батька: через це ми уявляємо собі чоловіка і загадки одгадати не можемо; треба же тільки уявити собі жінку, й ми зразу відгадаємо, що з парубком балакала мати. Ще приклад: скажіть комусь, що вам довелося бачити в місті діво, що в місті вулицею пани ходили на перший день Великодня до гори головами, й вам зразу не повірять, бо їм здасться, що ви сказали — „до гори ногами.“

Пригадавши тепер усе вищенаведене, уявимо собі школу, в якій навчають дітей не рідною їм мовою. Тут може бути два

випадки: або-ж мова навчання зовсім чужа дітям, або-ж мало зрозуміла. В першому випадкові саме найкраще, що може бути, це те, що трапляється в українській церкві, коли священик проказує проповідь, щиро, з почуттям, дуже красномовно, але по-московському, а люде, вийшовши з церкви, гомонять поміж собою, иноді навіть плачуши: „Хто ізна вже, що він там говорив, але-ж так хороше говорив, але-ж так хороше говорив, так говорив“..., і в слози! Як і учитель буде так саме гарно розказувати, що діти хоч і не зрозуміють нічого, але проймуться почуттям до сліз, то й Бог з ним: нехай розказує. На жаль, таких дотепних учителів не багацько знайдеться (як-що знайдеться).

Ще гірше стоятиме діло в тім разі, коли слова не зовсім чужі дітям: тут зовсім природно, через хист вінавання та через нахил до ввижання слуху, така часто й густо виходить в думках дітей плутаница, яку треба вважати за дуже й дуже шкодливу. Тому років з 25 місячник — „Сем'я и Школа“ — вмістив статтю якоїсь авторки (Кротовницької), де розказується про такий випадок у школі, як наслідок помилкового розуміння мови вчителя. Учитель, держучи в руках малюнок корови, розказував, чим вона корисна (розважую по старій пам'яті й через це може де-шо трошки перевертаю). Пригадав і про молоко. Почувши про „парное“ (тільки з-під корови, допіру що надоїне) молоко, учні зрозуміли, що та корова, про-яку розказує вчитель, дас вже готове, парене, молоко; де-які здивувалися, інші зареготались, Учитель, не зрозуміючи, в чім діло, крикнув на їх: „Ахъ, вы, озорники“, то-б-то „шибеники“; учні ж зрозуміли, що то вчитель кличе їх („от зирніть сюди“) близче до малюнка, ѹ, зацікавлені коровою, яка дас парене молоко, повискаювали з-за парт. Тут вже вчителеві довелось дивуватись — чого вони повискаювали.

Чи й справді був такий випадок у школі, чи може авторка переказала за дійсність чию-небудь дотепну вигадку — не будемо сперечатись, бо річ не в тім, чи було таке, чи не було; а в тім, що як не таке саме, то подібне до його не тільки може, а й повинно, мусить бути там, де є певний ґрунт для ввижання. В вищенаведеному прикладі непорозуміння врешті виявилось; але вчитель не може кожен раз довідатись, що ввижається учніві від учителевих слів, і через це скрізь і завжди в голові учня витворюються розуміння перекручені, нікчемні, безглузді. Таких перекрученіх або й зовсім безглуздих розуміннів багато є і в нас, людей дорослих, що добре тямлють московську мову. Кому з нас не відомі такі приказки: „Всякъ сверчокъ, знай свой шестокъ“, „Не смѣйся чужой бѣдѣ своя на грядѣ“. Але ж чи багацько з-поміж нас знайдеться таких, які вживаюті ці приказки, тямлючи їх дійсний зміст, не перекручуючи розуміння? Адже ж запевне більша частина розуміє „шестокъ“ за „кілочок“ або „ломачку“, тоді як справді треба розуміти — „запічик“ або „печірку“. В

другій приказці одні „на грядѣ“ розуміють „прииде“, а другі — „на грядці“, тоді як справді треба розуміти — „на шиї“ або, ще правдивіше, „на спині між плечима“. Як-би слова — „шестокъ“ та „на грядѣ“ були незнайомі нам і по звуках, то ми б спитали в кого-небудь; а то на що ж питати, коли „шестокъ“ нагадує знайоме нам московське слово „шість“ (дрючок), а „на грядѣ“ — це зовсім майже наше слово — „на грядці“. І розуміємо собі, що цвіркун чогось-то новинец сидіти на кілочку, а лиху виглядає нас на грядці! Хіба ж не безглупдя?

Як же уникнути того, щоб навчання в школі не витворювало безглупдих та поперекручуваних розуміннів в голові дітей, — щоб навчання було справді корисним, а не шкодливим? З усього вищепоменованого виходить, що для цього перш за все треба, щоб сам учитель не тільки добре розумів рідну мову дітей, а й володів нею так само, як своєю рідною; потім, видима річ, треба, щоб учитель навчав дітей тією мовою, якою завжди балакають навколої іх, в їхній сем'ї.

Даремно думають, що дитина має незвичайний для дорослих людей хист завчати слова. Посилаючись звичайно на те, що дитина за яких небудь три-чотири роки зовсім навчається балакати рідною мовою, забувають, що дитина не зачує слів, а, так би сказати, тільки підіймає, зворушує те, що день в день, година в годину, і не три-чотири, а сім-вісім років само по собі відбивається ій в голові, і неодмінно в супроводі тієї чи іншої уяви, з тим чи іншим прикладом, з тим чи іншим рухом голови, рук, брів і т. д. А це далеко не те, що заучувати слова по книжці та з голосу вчителя. Даремне, виходить, думати, що за три-чотири роки народня школа може навчити учня нерідній мові настільки, щоб він міг надалі користуватися нею, як слід, наприклад для того, щоб „черпать изъ сокровищницы русской литературы“. Лехко сказати! А чи багацько „черпає“ з цієї „сокровищниці“ сам таки московський народ? Чи багацько росходиться по московських селах творів цієї „сокровищниці“? Чи читає московський народ своїх письменників так залюблени, з такою щирістю, як, скажемо, український народ читає Шевченка? А коли сам московський народ мало „черпає“, (бо теж не все до ладу, і зовсім вільно розуміє в тій „сокровищниці“), то як же вимагати „черпання“ від людей, які балакають зовсім іншою мовою? „Сокровищница русской литературы“ — що й казати — велика „сокровищница“, глибока скриня, багата скарбниця, та стоїть же вона дуже вже високо, — так високо, що навіть для руського народу треба-або спустити її (для чого треба перш за все пристосувати її здебільшого до звичайної московської народньої мови), або-ж піссадити угору самий московський народ.

А ще даремніше думати, що школа може навчити балакати нерідною мовою. Щоб досягнути уміння балакати нерідною мовою, треба, щоб язык так само привичайвся вільно

виголошувати чужі слова, як, скажемо, ноги призвичаються ходити. Уявіть собі чоловіка, який би, перше ніж переступити ногою, думав би про те, як підняти одну ногу, як при цьому держатися на другій нозі, як потім поставити першу ногу й т. д. Це то за хода була б гарна! Одже від школярів, де навчають нерідкою мовою, вимагають, щоб вони як раз робили це язиком, й замісць того, щоб школяр легко, вільно, непомітно для себе користувався словом, цим найвеличнішим даром Божім, що даний на вживання для того, щоб як найкраще виявляти другим свої думки, свої почуття, свою хіть, свій розум,—замісць того, кажу, ученъ орудує ним, як каліка приробленою ногою: він її туди, а вона сюди, він її сяк, а вона—так. Інший подивиться—зарегочеться, а в іншого — слози навернуться.

Вимагаючи, щоб по всіх російських школах, а надто на Україні, вживалася одна мова руська, посилаються звичайно поміж іншим ще й на те, що та московська письменницька мова вже витворена, а, скажемо, українську, принаймні як наукову, ще треба витворювати. З цього посилання, коли призначати його розумним, виходить, що як би вам чботи, не на вас шиті, великі чи тісні не були, як би вони на вас не хлябали або муляли вам, ви повинні їх носити, бо вони вже готові. Отже московська письменницька мова—це є ті саме чботи, які шиті взагалі не для народу і, з'осібна, не для українського народу. Справді: для кого спершу писались книжки? Для панів! Хто їх писав? Пани! Правда, перший великий російський письменник вийшов з народу; та, ставши паном, він не став писати для народу (бо читать би нікому було) і навіть установив погляд, що народня мова—недостойна стати письменницькою мовою, що вона здатна тільки для „подлого штилю“, а для письменства потрібний „високий“ або принаймні „средній штиль“. Та то був час, коли про навчання народу й гадки немав ніхто. Але минуло скільки часу, згадали й про народ, приклали до його „високий штиль“, а він—та й не приходиться! А проте, хто ж бачив, щоб простий чловік носив що-небудь по-мірці? Завжди, як трапиться! Але чи повинно ж так бути? Ні, бо ще сяк-так можна миритися, коли давить під руками або ногам муляє, та не можна миритися, коли душі муляє.

З усього сказаного, як в цій, так і в попередній статті виходить, що сама природа людини вимагає від школи ось чого, коли навчають читати:

1. Кожне слово повинно бути не тільки знайомим, а зовсім таки близьким, рідним, батьківським словом.
2. Кожне речення повинно торкатися тільки самих близьких, рідних, домашніх речей.

3. Перша читанка повинна складатись одповідно тому побутові, яким живуть батьки школярів.

4. Кожна країна повинна мати свою окрему Раду, яка б розв'язувала питання про шкільні підручники.

Мовою навчання в народній школі може й повинна бути тільки мова рідна!

С. Сірополко.

Певний шлях.

Минулого року „Московское Общество грамотности“ розпочало досліди бібліотечної справи в п'яти губерніях Європ. Росії, розіславши анкетні листки керовничим народніх бібліотек.

Серед тих губерній була й одна українська, Полтавська, як одна з таких, де розвиток народньо-бібліотечної справи стоїть дуже низько.

В оцій замітці ми й маємо на меті навести данні-анкети для Полтавської губ., які торкаються питання, в якій мірі народні бібліотеки цієї губернії забезпечені книжками на українській мові та який попит самої людності на українську літературу.

Ми маємо данні про 60 народніх бібліотек в 11 повітах Полтавщини, себ-то трохи більше четвертої частини загально-го числа бібліотек (215). Само собою зрозуміло, що одібрани відповіді не дають вичерпуючої картини становища народньо-бібліотечної справи на Полтавщині, та проте цього числа відповідів, на наш погляд, досить за для того, щоб збудовати на них деякі цікаві для нас висновки.

Перш за все звернемось до питання, на скільки народні бібліотеки на Полтавщині добором своїх книжок задовольняють потреби читачів.

На це питання в відповідях бібліотекарів часто й густо зустрічаємо вказівки, що склад книжок в бібліотеках не відповідає інтересам дорослої людності. „За браком нових книжок, пише один керовничий, доводиться давати вдруге і втретє вже читані книжки. Це пояснює, через що зменшується число дорослих читачів“. — „Почувається брак книжок з усіх oddілів“, читаємо другу відповідь. „Людність ставиться до бібліотеки з співчуттям і залюбки користується нею, але на жаль склад бібліотеки мало відповідає потребам людності, бо дуже мало книжок белетристичного змісту, на які найбільший є попит. Вельми бажано було б мати де-що з сього-часних періодичних виданнів, бо події з громадського життя як нашого, російського, так і закордонного, дуже цікавлять людність“, пише третій керовничий.

Не виписуємо інших аналогічних відповідів, зазначимо тільки, що в одній відповіді зустрічається з дуже сумною дум-

кою керовничого про той вплив, який робить бібліотека, не маючи змоги задовольнити потребу читачів. „Од таких бібліотек, пише він, більше шкоди, а ніж користі“.

Брак в бібліотеках книжок, які б відповідали потребам людності, залежить не тільки од малих асігновок на комплектування бібліотек, але є й од того, що, вибираючи книжки, хазяїни бібліотек — земства та попечительства про народну тверезість, мало рахуються з потребами людності. Як видно із відповідів керовничих народних бібліотек книжки для бібліотек вибирають не роспітавшись не то читачів, але навіть самих бібліотекарів. Через це й не дивно, що в своїх відповідях дописувачі кажуть, що дуже бажано було б притягнути до участі при комплектуванні бібліотек і їх керовничих. „Хиба бібліотеки в тому, що виписку книжок земство цілком взяло на себе, а також і складання списків при виписці, не рахуючись з компетенцією учителя, а через те в бібліотеку надходять книжки, зовсім не цікаві для читача, і звичайно вони залишаються без вжитку“, пише один бібліотекар. — „Треба, щоб бібліотекарь брав участь при виборі книжок для бібліотеки“, читаємо в другій відповіді. „Те, що кожного року комітет (попечительство про народну тверезість) виписує для бібліотеки — зайве витрачання грошей. Виписують, не поспітавши поради на місцях у керовничих бібліотек і не взявши на увагу того, що саме людність любить, чого прохас, що їй користне“. — „Бажано б було, пише одна бібліотекарка, щоб попечителем бібліотеки вибиралась місцева людина або ж і скільки осіб, складаючи вкупі з керовничим бібліотечну раду... Земська управа не має ні можливості, ані бажання ознайомитись з дійсними потребами, тоді як місцевим людям вони відомі і дорогі“.

Позаяк анкетний листок був спільним для всіх губерній, в яких роблено досліди, то в ньому не було спеціального питання, в якій мірі бібліотека постачає людності української літератури і який попит на неї з боку дорослих читачів. — Через це тим більшу ціну набувають вказівки дописувачів на конечну потребу складати бібліотеки книжок українською мовою, бо ці вказівки не були продиктовані програмою анкетного листка, а з'явились як наслідок живого відгуку на потреби читачів з боку тих, хто більче всього стоять до цих останніх. „Великий попит з боку читачів на українські книжки, яких в бібліотеці нема“, пише один кореспондент. „Бажані книжки на українській мові“, читаємо в другій відповіді. „Найбільша хиба, пише один бібліотекарь, те, що нема книжок українською мовою. Цим і пояснюється байдужість до книжки та газети серед широких мас людности“.

Попит дорослої людности на українську літературу є найкращим покажчиком того, на скільки справедливі запевнення П. Струве та публицістів відомого табору в тому, що національний рух на Україні є справою невеличкої купки інтелігенції.

Недостача в бібліотеках книжок, які б задовольняли потреби людності, з'ясовується тим, що тільки в 12 бібліотеках з 60-ти, про які маємо відомості, є книжки на українській мові. Що наша думка не хибна, впевняє нас той факт, що в бібліотеках, де є книжки українською мовою, на першому місці по читаємості стоїть Шевченко з своїм невмірущим „Кобзарем“. В усіх дванадцяти бібліотеках ми маємо всього 280 книжок та брошури на українській мові, при чому в 9 бібліотеках число українських книжок не переходить за десяток, і тільки в двох бібліотеках це число більше менш велике, — так в одній бібліотеці Зіньківського повіту є 92 українських книжок, в другій бібліотеці Хорольського повіту — 128. На жаль, ми не маємо списку книжок і брошури на українській мові, які є в відомих нам 12 бібліотеках Полтавщини, а через те і не можемо сказати, чи до ладу їх вибрано.

Незначний розвиток народно-бібліотечної справи на Полтавщині, з одного боку, і невеличка роль, обмежована при складанні бібліотек українській літературі, з другого, без сумніву зв'язані з станом грамотності самої людності, яка, в свою чергу, залежить від постановки навчання в початковій школі.

Справді, по перепису 1897 р. на 100 душ людности в Полтавщині грамотних припадає 16,9, тоді як по Європ. Росії на 100 душ людности грамотних 22,9. Серед 34-х земських губерній Полтавщина, по даних перепису 1897 р., займає 24-е місце. Коли ж ми людність на Полтавщині поділимо по національностям, то побачимо, що на 100 душ українців грамотних припадає 14,5, тоді як на 100 душ руських припадає 42 грамотних.

Отже само собою зрозуміло, що коли серед української людности, яка складає переважну більшість на Полтавщині, менше грамотних, а ніж серед людности руських губерній, то натурально буде ждати і меншого числа бібліотек, які свою метою мають обслуговувати виключно грамотну людність.

Що ж до малого зросту числа грамотних на Полтавщині, то причина цього заховується, як про це свідчать і теоретичні основи педагогики, і досвід практиків—педагогів — в тому, що на Україні нема національної школи.

І коли шкільна справа вимагає для свого розвитку найскорішого проведення в життя принципа, виставленого педагогикою: „навчання в школі повинно одбуватись на рідній мові людности“, — то розвиток бібліотечної справи на Полтавщині, як і взагалі на Україні, міцно з'язаний з тим, в якій мірі цей принцип буде проведено в життя української школи під час теперішнього перегляду в законодавчих інституціях „Положення о начальнихъ училищахъ“.

Коли і як буде розв'язано дуже пекуче для України питання про мову навчання в початковій школі, ми не знаємо.

В усікому ж разі всі ті, кому дорогий національний рух серед українського народу, мусять усіма засобами запомагати його розвиткові. Через це одним з найперших завданнів в народніо—бібліотечній справі на Україні—є задовільнення народніх потреб в українській літературі. Про це красномовно свідчать кореспонденти анкети московського товариства грамотності, вони же намічають і шлях, яким треба йти, щоб заспокоїти потреби людності,— це складання списків книжок при комплектованні бібліотек з участю самих читачів та бібліотекарів.

Що це шлях самий певний, на це нам показує з'їзд, упоряджений після нашої анкети по бібліотечних справах та загально-земський по народній освіті, які визнали, що бібліотеки треба комплектовати згідно з потребами читачів ріжного віку, підготовання і національного складу людности, що в справі комплектовання бібліотек активна роль мусить бути надана як бібліотечному персоналу, так і читачам бібліотеки, в особі їх виборних представників в бібліотечну раду, а також в особі загального зібрання всіх її постійних читачів. І коли упорядчики бібліотек в справі комплектовання бібліотек будуть уважно прислухатись до могутніх вимог життя, то поліпшення бібліотечної справи на Україні буде забезпечено.

С. Русова.

60 літні роковини «Хатини Дядька Тома».

Цього року по усіх культурних країнах святкують 60 роковини однієї книжки, яка зветься зовсім просто „Хижина Дяди Тома”—і столітній ювілей народження її автора я навмисне навожу це назвище по руському, бо на сором нам цей великий твір ще не перекладено нашою мовою. Ця книжка — повна любови й страждання є справжньою перемогою щирого слова над злодійством, перемогою гуманного почуття над віковими утисками однієї раси над другою, — білої над чорною. В наші часи, коли наука сама не бачить занадто різких одмін межи тими або другими галузями одного роду—Ното— й всіх вважає однаково здатними до науки, до свідомої праці,—нам дивно уявити собі, як то могли культурні люди вважати цілу расу за своїх рабів, здатних тільки на ту роботу, до якої того або другого негра приставить його хазяїн, за рабів, за якими не визнавали ніякого людського почуття, до яких ставились, як до безгласного товару. Але не так далеко одійшли від нас ті страшні часи, коли й в нашему краю людей у ярма запрягали й на хортів міняли.

Тоді в Америці навіть не можна було ще й слова вимовити проти рабства; воно міцно ввійшло в життя, за ним був закон і загальний настрій усіх планктаторів, і повстали проти такого сталого й корисного звичаю зміг би здавалося тільки божевільний. Коли дуже широко освічений д-р Бейш почав в Цінциннаті писати в своїй часописі проти неволі, проти жорстокого звичаю купувати людей, у місті піднявся заколот: люди натовпом остутили його хату, розбили його друкарню, знищили машини й позакидали у річку шрифти. І звичайно й панство, й інші кола громадянства завжди дуже лихим оком дивились на усякі заходи проти рабства, обурювалися навіть кожним словом про визволення нещасних чорних людей. Другого письменника, що наважився теж боротися проти неволі чорних рабів, Леведжой, вбито на порозі його редакції й хату його було скошено. А коли один молодий студент визволив своїх рабів й закликав взагалі визволити усіх рабів в Америці, його було вигнано з штату, а батько позбавив його спадщини. Одного фермера, який в себе на хуторі передержував утікачів негрів, завдали за це саме у тюрму та й сама церква, християнська, в Америці стояла проти визволення чорних рабів і тим самим вона в нівець повертала святі заповіти християнської любові до усіх людей.

І от у ті темні, лихі часи оборонцем цих окривджених, занедбаних людей виступила жінка небагата, та не пановита—дочка пастора й жінка професора — Гарріет Бічер Стоу. Її серце віщерь було повно любові до людей, вона не здолала зрозуміти, як то християнє, люде можуть коти з братами таке, як планктатори з неграми. В родині Гарріет постійно бували негри, їх там або переховували від хазяйнів, які вже занадто жорстоко поводилися з своїми рабами, або лишали їх на час, на спочинок; й вони скаржились дівчині на свое бідування, на свої муки й нещастя.

Ще в школі виявила Гарріет нахил до літератури.

Молодою ще дівчиною виступила вона своїм коротеньким, а проте цікавим оповіданнячком „Дядько Лот“. Літературні кола зустріли прихильно це оповідання, написане на премію одного журналу й з цього часу Гарріетувесь вільний час присвячує літературній праці. Незабаром вона побралася з небагатим професором і хоч родинне життя перебивало її працювати, але Бічер Стоу не кидала роботи, до того ж літературний гонорар ставав їй в чималій допомозі серед злиднів.

І доводилося їй одною рукою дитину держати, другою пером водити, хвилину над своїм твором замислитися, а другу вчити куховарку, як варити квасолю з свининою. Вона писала і в голові її стояли трагичні постаті її герой, що іх інтересами переймалася вона вся; слози збігали струмочком й ридання рвали серце молодій жінці—а по-за спиною на неї вже заздро-чекали дрібні турботи буденого життя, що міцно держало-її в своїх обіймах. Так між хазяйським клопотом та побиван-ням про дітей писалися невеличкі оповідання, зростала літе-ратурна сила молодої матері й письменниці. Але це не задо-вольняло Гарріет.

В її думках повставало щось друге, велике; вражіння від тяжкого життя негрів збирались, мов скарб дорогий, глибоко в душі й там снувалася широка безцінна тканина страждання, виявлялися нові обличчя, чорні, змучені, але освітлені духовною красою.

Саме перед тим Англія визволила усіх своїх невільни-ків по колоніях західної Індії. Це викликало жвавий рух по-штатах Америки — одні виявляли свою прихильність до цьо-го визволення, другі вороже проти його повставали. Але про-ти рабства вже заговорили такі видатні діячі, як Джеферсон, Гамільтон.

Гарріет Бічер-Стоу теж дуже обходило це питання й во-на хвилювалася без краю. Одна її родичка саме тоді при-слала їй такого листа: „Люба моя Гетті! Як би я мала твою-кебету літературну, я-б оце зараз написала таку книжку, де-б яскраво вimalювала усе, що діється навколо нас, я-б при- силувала американських громадян зрозуміти, що то за про-клята річ, оця „неволя“. Бічер-Стоу прочитавши схопилася з-місця, зімняла листа і з рішучим виразом голосно заговорила: „а вже-ж напишу, конче напишу таку книжку“. Але діти, кухня, родинний клопіт якийсь час одтягали її од тієї праці. Ото-ж одного разу Бічер-Стоу була у церкві й перед нею-мов жива стала постать дядька Тома й вimalювалася хвили-на його смерті. Хвилина творчого натхнення охопила усю-душу Гарріет, і вона, ледве здергуючи слози співчуття до усіх цих чорних братів, побігла до дому, зачинилася в своєму маленькому закутку й одразу написала усю сцену смерти дядька Тома. Це був початок великого твору. Коли вона то-го-ж таки дня прочитала цей уривок своїм дітям, вони пла-кали й промовляли з болючим почуттям: „ої мамо, мамо, яка то страшна річ—та неволя людська“!

То був початок. Вона щиро взялася до писання й весною 1851 р. в часопису „Національна Ера“ і з'явилися другом перші глави повісті „Хатина Дядька Тома“ й одразу зацікавили усіх, хто тільки міг читати. Читали й діти і старі, читали пани й слуги. Вона, ця нехита повість з життя знедолених і скривдженіх людей, які не втратили своєї духовної краси, повість правдива, наскрізь пройнята великим гуманним почуттям до змучених чорних невільників, закликала усіх до справедливості й правди. Звідусіль приходили до автора листи з подякою, почуттям до невільників. Як тільки уся повість була видрукована в часопису, її було зараз випущено окремим виданням й за один тиждень усе воно розійшлося вмить; вийшло за 1-й рік багато виданнів й тільки по американських штатах продано 300.000 примірників; по всій Америці тільки й балочки було за жінку вбогого професора, вона опанувала думками милійонів людей. В Лондоні менш аніж за один рік розійшлося 18 виданнів, а всього за рік в Англії й Америці розійшлося до $1\frac{1}{2}$ мил. примірників.

З'явилися далі дешеві видання й за 6 пенсів можна було купити книжку, яка принесла авторові 10.000 ф. ст. Щоб зробити повість приступною навіть неписьменному „Хатину Дядька Тома“ було перероблено до вистави. Видатні люди того часу — історики Маколей, Карлейль, королева Вікторія листувалися з Бічер-Стоу й вихваляли її твор. Незабаром „Хатина Дядька Тома“ була перекладена на французьку мову, а далі й на всі європейські, а по за межами Європи навіть на Сіамську. І скрізь викликала вона співчуття до тяжкої долі невільника, викликала обурення до неправди, до усякого гніту.

Тепер, коли в руках Бічер-Стоу були свої власні гроші, вона захопилася усякими засобами допомогати неграм: упорядковувала за для них школи, захистки, запомогала викупляти дітей з неволі; вона читала по ріжких місцях лекції про тяжкі обставини життя невільників. Цій жінці, що всю себе віддала на служення великій ідеї визволення, довелося зазнати чимало горя й страждання. Останньою світлою хвилиною її життя було святкування, яке впорядили, коли їй минуло 70 літ. Після того вона вже не виступає прилюдно, зістається на самоті з своїми тяжкими думками, які все дужче й дужче опановують її душу, аж до смерті, що спіткала її в психіатричній лікарні.

Так проста жінка перша підняла прапор, за яким пішли найкращі культурні діячі; вона словом правди роспочала боротьбу з лихом. Книжка Бічер-Стоу—це справді могутне літературне з'явище: вона дає віру в силу й значіння щирого слова правди, яке здолало перемогти віковічну неправду.

Гр. Наш.

Де-які згадки екзаменатора.

I. Звичайна процедура.

Після цілозімного нидіння в школі, серед галасу дітвори, в повітрі чудового блакітно-сірого кольору, після десятимісячного нервування над тлумаченням всяких „ятів“ та виправленням „письменныхъ работъ“, після нервування з природу всяких „исторій“ з „начальствомъ“, якими доля багато обдаровує учителів всяких рангів, — приемно на провесні проїхатися з села в село в новій ролі в ролі *persona grata*, такій незвичайній для затурканого учителя 2-х класової школи... Земля прокидається, зеленіє травиця, повіває пахучий вітерець, сонце ласкато пестить своїм промінням, жайворінки співають, недбало теленькають почтові дзвінки, приколихує нетичанка; ніщо тебе не турбує, хіба десь випадкова баюра по шляху; ніщо не хвилює; попереду мріється готова ложка, готова й юшка без тривожного запиту—чи вистачить до двадцятого, і так славно-славно дрімається... Це одна з тих приємностей, яку має учитель двохкласової школи за свою каторжну працю: одпочити духом, забути щоденну гризоту, набратися свіжих вражіннів, побачити свіжих людей.

Під'їжаєш до села. На царині невеличка постать вже комусь має рукою чи свиткою, чи чим небудь іншим. Така постать в селі на царині з'являється в двох випадках: коли їде архірей або коли їде екзаменатор. В'їжджаємо в село. Видно, як вартові з ріжких кінців і ріжними способами подають звістку до школи. Дітвора, що досі, облишена сама на себе (вчителеві під цей час не до неї), вигравала на вигоні перед школою, прожогом кидається в школіні двері, пильно обтріпується та витирає шапками чоботи або босі ноги. Через хвилину на ганок виходить на зустріч учитель, священик і що хто небудь: часом псаломщик, волосний писар або „вчитель гімнастики“, одставний „унтер“ з знаком „за отличную стрѣльбу“. Нетичанка спиняється. „Штат“ урочисто наближається, вітає. Сторож побожно зносить пакунки. З вікон і кріз щілинки дверей з острахом визирають цікаві оченята. Приглушений шепіт і хода навшпиньках. Входимо в сіни. Діти низенько-

низенько вклоняються, де які, сміливіші, хватають поцілувати руку. Чутно метушню в кватирі вчителя: десь на швидку в останній раз зтирають порох, шкребуть деркачем по підлозі. Учитель з батюшкою кидаються мені на поміч зняти бурку (позичену); на мое заперечення ніяково переглядаються і все ж таки пориваються де в чім помогти. Вилізши з „броні“ і обтрусившись, повертаюсь. Учитель широко розчиняє двері своєї кватирі і, низенько вклоняючись, запрошує до „своєї хати.“ Просю не турбуватися і рукою показую, щоб хазяїн йшов вперед. Він ще нижче вклоняється, привітно посміхається і перепрошується, що „перед таким гостем і т. д.“ Припрошу батюшку вказати шлях до господи. Теж одкланяється. Нарешті процедура „ввічливості“ кінчається, і я ступаю вперед, за мною батюшка, за ним гості по „чину“, а в кінці вчитель підштовхує поперед себе „унтера.“

В кімнаті на столі шумус вже самовар, пишаються пляшки з винами, наливками, горілкою та інчими напитками; бляшаночки з сардинками, шпротами, кільками, томатами, оселедець, приправлений зелениною; шкварчить, лупаючи жовтими очима, яєшня; дух іде од смажених курчат; білють варені яйца та сир всякого виробу; в полумисках накраяна шматочками шинка, ковбаса і т. і. Всього всього є, чого тільки забажаєш, і далеко більше, звичайно, ніж треба. Коло самовару в чистенькім крамнім вбрани, склавши ручки на животі, сором'язливо, з острахом намагається викликати на обличчя привітну усмішку змучена зліднями та працею господина, дружина вчителя. Стіни голі, набіло вимазані недавно глиною; стара, широко вимита, підлога подекуди нагадує ще сьогодні про минулий глянець; убогих меблів не густо. По кутках обсмикуються й обтріпуються гости: матушка, дячиха, писарша чи хто інший.

Здоровкаюсь. Учитель, познайомивши зо всіма, запрошує в другу кімнату вмітися з дороги... Імпровізована умивальниця, дерев'яний дзиглик, велика росколена і зшита дротом череп'яна миска з свіжою водою; допіру куплений „для екзаменатора“ шматочек „пахучого“ мила і чистенький рушничок домашньої роботи з українською вишивкою. Приємно. Ідеальна чистота скрізь вражає і викликає святковий настрій...

Всі ходять навшпиньки, почувають себе ніяково.

Учитель з дружиною припрошують до столу перекусити. Ради урочистого дня ніхто ще й ріски в роті не мав. Мене садовлять на почесне місце; з одного боку—батюшка, з другого матушка, а далі „по чину,“ господиня коло самовару; „унтер“ коло дверей в пекарню: треба де-що передати, а господар пильнує за всім. Мої обов'язком стає починати всяку страву. Матушка старається, щоб мій полумисок не гайнував, а батюшка пильнує чарок: раз в свою, а тричі в мою. Розуміючи „політику“ навантажити до „мягкосердія“, попережаю, що взагалі нічого не пью. На виду у всіх виникає розчарування

й опаска. Але голодний шлунок, смашна закуска та бажання не налякати „педагогів“ беруть своє: моя чарка, в супереч запевненню, порожніє частіше. Замислені обличчя присутніх прояснюються: оживає надія на добрий вплив „навантажування.“ Починаються балачки: Чи давно в дорозі? З якої школи ідете? А куди поїдете? Чи платять за дорогу? По чому одверстві? Який тепер інспектор? Хто смотрителем двох класової школи? Де тепер інспектор? Чи не збирається на ревізію? і т. и. Запитання завше однакові у всіх школах. Давно остоғидли, і я відповідаю мляво. Починають про свое життя, свої пригоди, недогоди і т. и. Це, звичайно, далеко цікавіше, балачка набирає жвавішого й натуральнішого тону. Панують спогади про всякі екзамени, оказії на екзаменах, про „строгости“ та „причіпки“, і їх причини (переважно особистого характеру); висловлюються погляди на іспити, їх непотребу, виконання, що треба брати на увагу і т. д.; одним словом „публика обробатываетъ“ екзаменатора.

З цих балачок дізнаюся, з ким маю діло, яку лінію треба вести, де шукати „підтасовки“ і т. і., а довідавшись про все, що мені потрібно, запитую, чи не пора й „до роботи“. Скриплять стільці, всі встають, дякують хазяїнам. Часом же батюшка несміливо пропонує: „а може б вибрали диктуру та пан учитель диктував би, а ви ще тут одпочили трохи. Ви ж з дороги!“ Пропозиція принадлива що є казать, але я пристаю на неї тільки там, де іспити „сводні“ кільком школам. В такім разі, я пропоную вчителям та батюшкам вибрать диктуру, яку вони вважають відповідною. Вони звичайно широко дивуються моїй „доброті“ та вірі в їхню коректність, і, треба правду сказати, ніколи не користуються цим для того, щоб „обшахрати“ мене, хоч взагалі самий порядний учитель не вважає гріхом користуватися „помилками“ екзаменатора в свій бік і дурить його на кожнім кроці. Одержанавши „дозвіл“ на „вільне“ вибрання диктури, вони її довго і уважно вишукують, виходять часом в сіни, в пекарню і до „бібліотечної шафи“, там щось жваво перешіптаються (кожен учитель там признається в своїх „гріхах“ перед товаришами і вимагає такої диктури, яка не виявила б цього гріха) і нарешті майже завше вибирають таку, проти якої по широти немаю чого закинуть і я. Вони ж вирішають, хто мусить диктувати; звичайно вибирають того, хто найкраще вимовляє, голосом не тихий і не палкий вдачою. Вони собі виходять і там диктують, слідкуючи вже один за другим, щоб хто „своїм не поміг“, а я лищаюсь з батюшками, бо жіночий персонал росходиться „по хазяйству.“

Тут екзаменатор чим більшу має спромогу випити, тим більше довідається і про відносини батюшок до школи взагалі, і до „своїх“ учителів з окрема, і як пройдено курс, і які хто з учителів „гріхи“ має. Врождена о. законоучителям жилка „им'єс честь довести по-секрету“, розворушена товариською „снисходительностю“ екзаменатора за чаркою доводить до

того, що роз'охочені отці в своїх „секретах“ про учителів, як найкраще і найодвертіше вимальовують і самих себе, не помічаючи взагалі, що „підставляючи ніжку“ учителеві, проговорюються про все і вся власних „гріхів.“

Таку „товариську“ бесіду порушують часами тільки нетерплячі батюшки, які що годинки бігають довідатись, „як там пише моя школа.“

Як що іспити відбуваються в одній школі, то я делікатно даю зрозуміти, що вищена ведена приемна пропозиція батюшки про диктування самим учителем має багато перешкод для здійснення, встаю з-за столу, разом з учителем та батюшкою вибираю диктуру, і втрьох ідемо до класу. Там учитель диктує, а ми з батюшкою розмовляємо про що набіжить. Часом буває, що школярі не мають спромоги рішити письменну задачу, яку звичайно вибираємо теж гуртом. В такім разі о. законоучитель починає частенько поглядати на годинник і нарешті запитує вчителя, чи не пора б чого перекусити, поки там діти рішатимуть. Учитель радо запрошує нас знов до своєї „хати.“ Розуміючи становище річей, я звичайно згожуюсь, вдаючи, що не помічаю, для чого це робиться, і йду з батюшкою до „хати“, а вчитель лишається доглядати, щоб діти „не списали одно в другого.“ Іноді застосується для догляду батюшка. Буває, не встигнеш випити шклянку чаю та викурити сигарку, як приносять вже дитячі зшитки з іспитовою задачею—рішили всі до одного: задача лехка, але зразу, мовляв, стежки не вхопили.

Як що-ж я на запрошені „до хати“ не подаюсь, то батюшка починає ретельно росказувати мені всякі побрехеньки, часто навіть сороміцькі; росказуючи встас, розмахує руками, сідає проти мене і т. і. аби відвернути мою увагу од дітей і закрити собою те, що робиться в школі, а вчитель тим часом не дрімає: особливо уважно „пильнує“, щоб ніхто не списав і низенько нахиляється над кожним школярем, доглядаючись чи своє, мовляв, пише, чи чуже списує. Нарешті задачу скоро вирішать всі школярі.

Взагалі треба сказати, що письменна задача та диктура це страховисько для більшості шкіл, особливо остання. „Коли-б мені письменні пройшли“ — хвилюється кожен учитель. Цілком протилежної думки тримався я на іспитах. Диктура ще так сяк, може й показує знання, власне наскільки „яті“ визубрені, а письменна задача—це льотерея, бо часом і кращий учень на дурниці зачепиться. А крім того, доглядай, не доглядай, а вчитель, як захоче, то поможе. Владати з себе якогось шпика, вживати усяких хитроців немає ніякої присмости, тим більше, що потрібно знати, як підготовлені діти, а не те, чи рішать вони задачу. Коли ніхто не рішить, виходить учитель погано подбав, а діти нічим не винні, щоб їх карати за провину вчителя. Тому-то я в випадках, коли діти не мали змоги рішити задачи, хоч і вдавав, що пильну

за ними, але справді часом і сам допомагав їм вибитись на певний шлях...

На устний іспит ідемо всі хто є, часом приходять і батьки дітей. При мені завше учитель випитував з руської мови та арихметики, а батюшка з закону божого. Я-ж коли не коли встряяв тільки, щоб вивірити, чи не „шахрають“. По закону звичайно відповідають сами о.о. законовчитеle, а діти тільки повторюють за ними. Відносини до дітей переважно сердешні. Крики й погрози рідко трапляються. Я, учитель і батюшка ставимо в свої папірці бали, причім вони обе силкуються, перше ніж поставити свій бал, заглянути, що я поставив, аби „вирівняти“: як я два, то вони по чотири. Щоб не „искушати“, ставлю значками.

По скінченню іспиту, перед виводом загального балу кожному школяреві, учитель запрошує перше пообідати, в надії, що екзаменатор потім „помнякне“, але я завше одмовляюсь приказкою: „сідай за страву, скінчивши справу“. І тут учитель та батюшка не хочуть наперед говорити своїх балів, ждуть моїх; при чім одна категорія учителів та батюшок робить це одмовляючись „какъ вы изволите, такъ и мы“, а друга робить це з тим, щоб де треба підняти свій бал, аби „врятувати“ школяра. В такім разі часто буває, що як у мене „два“, то вчитель ставить „три“, а батюшка „четири з хрестом“ (батюшки люблять ставити з „хрестом“).

Екзаменатор має таку силу, (силу, а не право) що хоч у них і по 3 та 4, а коли в нього „два“, то він може і „общій“ поставить „два“ і не видати свідоцтва. Учитель та батюшка тільки кривляться, сперечаються часом, але ніколи не протестують формально; бо „разногласія“ і всякі суперечки на іспитах розглядає педагогична рада тієї повітової школи, з якої прислано екзаменатора, а вона завше стає на його бік. Не бажаючи доводити до конфліктів, а також до кур'йозів, я вимагав, щоб вчитель і батюшка казали раніше свої бали, а потім виставляв середній, коли можна; але все ж таки без „разногласій“ не завше обходилося, особливо де вчителі були тієї думки, що чим більше дітей кінчаст, тим, значить, діло краще поставлено.

Чи добре чи погано скінчився іспит, а обід завше пишний. Чого-чого тільки не наготовлють. Як в тім так і в протилежнім випадкові на екзаменатора наполягають: „не тепер, то на той рік подобрішає“. Хто з екзаменаторів не п'є, той стає „великомучеником“. Мені спершу кілька раз прийшлося відпокутувати свою недосвідченість в „екзаменної“ обіда...

Помітивши, що екзаменатора „розібрало вже“, матушка або інша почесна чи просто принадлива гостя починає філософію про „лотерейність“ іспитів, доводячи всю їх нікчемність, бо часом, мовляв, і найкращі учні зрізуються і т. і. і поблукавши таким чином „вокругъ да около“ робить висновок, що от наприклад і в нас тепер (імя рек школяра, що сьогодня

зріавсь) зовсім не по-правді поставили „два“. Всі її підтримують, доводячи фактами його (імя рек) хист, знання і т. і.

Знов довго ходять „по за городами“: треба, мовляв, справляти помилки, коли вони помічені; не баготворити формальності, а шукати живу правду; звертати увагу на моральний бік справи, на суть діла, а не на зверхні формальні випадковості і т. і., а нарешті роблять і конкретний висновок: „чи не можна було б виправити „помилку“, поставивши хлопцеві по „три“ і видавши свідоцтво; тим більше, що користі з того свідоцтва хлопцеві ніякої: він з ним нікуди не піде; все одно свині пастиме, то нехай хоч потішиться.“

Під час цього „обробатування“ екзаменатора гості по черзі виходять на двір і повернувшись, мов ховаючись од мене, але так, щоб я чув, шепчуть, що (імя рек) дуже плаче: „так там побивається, що аж жалко дивитися і хоч би справді був негодяцький школяр, а тож так гарно вчився, і на тобі!.. пряма помилка“.

Я з початку одмовляюсь жартами: коли хлопцеві свідоцтво ніякої користі не дає, то й на що його видавати, а як бачу, що жарти не помагають, то починаю мовчати. Вони дозволяють, а я мовчу, або звертаю балачку на інше. Траплялось, що й по обіді мені не давали спокою. Яка небудь „принадлива“ особа часом занадто щиро виконувала „громадське“ долучення.

Отже доводилось або, розважаючи себе, водити її за ніс, або вдавати зовсім неввічливого „кавалера“, щоб скоріше її здихатися.

Одного тільки разу, пам'ятаю, я виправив „двойки“ на „тройки“ двом школярам: учитель зараз же після іспиту запросив мене в окрему кімнату і просто і правдиво сказав, що вони варти того, щоб Ім видати свідоцтво, бо він добре їх знає.

Звичайно обід тягнеться до вечора і переходить непомітно ввечері, яка часом відбувається вже у батюшки. Всяких балачок сила. Щоб екзаменатор „не скучав“, запрошуються спеціальні „весельчаки“, „поважні особи“ преферансісти та особи прекрасного полу. Коли їх в данному селі немає, то привозять з округи. Жіноцтво співає, грає в „фанті“ в сусіда“, підпихаючи екзаменаторові найкращу „сусідку“, росповідає йому всякі історії з „несносного“ життя в селі, а чоловіки частують його всякими напитками та своїми „пікантними“ анекдотами. І все має одну мету: задобрити, що інспекторові атестував як найкраще. Нарешті — навантаженого до нікуди екзаменатора вкладають спати, пильнуючи, щоб і тут не сталося йому якої небудь недогоди.

На другий день він снідає і його урочисто виправлюють до другої школи. Часом з ним примошується і вчитель подивитись, як зайдуть іспити у „колеги“, з яким він вже

може років три як бачився, хоча туди всього на всього яких 15—20 верст.

ІІ. О казії.

Не завше, розуміється „процедура“ проходить без змін. Кожен з екзаменаторів мусить сподіватися всяких пригод. Часто вітання екзаменатора тісно звязується з тим, як він екзаменує і з іншими часто од нього не залежними причинами, хоч звичайно в більшості, як він до вчителів ставиться так учителі до нього.

Одного разу мені не пощастило завчасу знайти підвodu, і я приїхав до школи, де мав в той день екзаменувати, не в 9 годин ранку, як звичайно, а в 6-ть вечору.

Дивлюсь, школа замкнена на замок і ніде ані душі. Поглядившися, обійшов навколо школи, погукав.—Нема нікого. Що його робити? Заплатив візникові, склав свій пакуничок на ганку і сиджу, піджидаю. Вже й 7, ба й вісім, ба й дев'ять. І злість мене вже розбірас. Далі й десять, а нема нікого. Нарешті в одинадцятій годині чую, хтось підходить. Здоровкається. Роспітує, хто такий. Спокійно без остраху або хоч ніяковости запрошує до хати. Дізнавшись, що це вчитель, я і напустився: як смів замикати школу в день іспиту, чому хоч сторожка не лишив і т. д. Я гримаю аж, аж, а він сів проти мене на стільці і хоч би пара з уст. Як уже я витруси в увесь запал обвинувачення, він мов про себе промовив: „почим же я знат, що екзаменаторам вільно й до вечору не приїздити? Пождав з дітьми до п'яти годин, бачу, діти этомились і охляли, нічого не ївши; думаю; хоч і приїде після п'яти, то який же то іспит зтомленим голодним дітям? Взяв і роспустив, а сам пішов на обід та за одним заходом лишився вже й на вечерю, а сторож при школі не ночує“. Я трохи заспокоївся і, виправдуючи себе, звернув увагу на те, що в дорозі всього трапляється, а тому неможна так категорично обвинувачувати подорожніх. Вів стояв на своєму. Його упертість і непривітливість дратували мене. Мені стало ясно, що він роспустив школярів і не приходив до 11 год. вечору в школу, щоб „провчить“ мене. Алеж він був занадто наївний. Адже за це „прочення“ я міг помститися, поїхавши на другий день з ранку далі на іспит в другу школу, що була на черзі, та повідомивши інспектора, що в П—ській школі іспити не відбулись через те, що вчитель в призначений день роспустив школярів, не дожидаючи екзаменатора. В такім разі інспектор мусів би сам іхати до нього екзаменувати, чого він страшенно не любив, а тому й не погладив би його по головці. Така думка хоч промайнула в моїй голові, я навіть висловив її вчителеві, але справді вона була мені не до душі і я попросив тільки вчителя, щоб на завтра школярі були в школі до світа, аби я міг, проекзаменувавши їх, встигнути завчасу їх в ту школу, яка була на черзі. Таке мое прохання учитель очевидно з'ясував моїм страхом, щоб

начальство не довідалось про „історію“ і тому став доводить, що школярів він раніше звичайного зібрати не може. Це мене в край роздратувало і я, сказавши рішуче, що коли школярів не буде в школі в п'ять годин ранку, то поїду далі, відмовився навіть від чаю, хоч як істи хотів, вийшов в клас. Просидів з годину і бачучи, що вчитель не запрошує спати до хати, зсунув дві лавки, помостили бурку і не роздягаючись заснув... В п'ять годин школярі були, і ми почали іспит. З пятнадцяти двоє зрізались. Учитель, розмовляючи з батюшкою, погордливо кинув в мій бік: „мститься на дітях“. Коли по іспитах батюшка запитав його, чи не пора б перекусити, то він, удліво поглядаючи на мене, відповів: „пан екзаменатор вчора відмовились од чаю; думав, що й сьогодня погордують моїм хлібом сіллю, то й не замовляв обіду“... Підвoda моя була готова, і я, швиденько роспрощавшись, поїхав до другої школи, шукаючи по дорозі крамничку хоч з оселедцем, бо „екзаменаторський“ шлунок не звик до посту і настирливо нявчував про ті кривиди, які йому було заподіяно.

Трапилося мені на віку ще раз робить іспити в п'ять годин ранку, але вже з іншої причини. В Б—ській школі учителював старий парубок, мав медалю за 30-літню службу. Багато його школярів були вже самі вчителями. Кільки раз мав право на „повищеніе“, але не мирився з інспекторами і... вів свою лінію. Страшенно любив село і тому рахувався з його інтересами, принатурувався до умов його життя. Науку в школі на весні та в осені провадив лише з 5 до 8 години ранку, решту дня проводив на пасовиську, де більшість школярів пасла скотину. Там він читав їм, розтлумачував і вчив, чому треба було. „Там більше „нагляднихъ пособій“, ніж в школі“—поясняв він. На мою увагу, що не всі школярі збираються на пасовисько, відповів—а все ж таки туди весною збирається більше, ніж в школу. Отже й іспит попрохав він мене зробити раненько, щоб худоба в хлівах не нудилася, та й батьки не вакували часу, дожидаючи своїх поміщиків з школи. Діти були надзвичайно цікаві, розвинені, добре знали „курс“ і багато, крім того, „що є в книзі“; кожну басню „Крилова“ поясняли відповідною байкою Глібова і т. и.

А то раз заставлено мене було „без обіду“. Приїхав я на іспити з своїм приятелем, учителем церковно-парахвільної школи в село Р. Р—ський законовчитель дуже хотів допастись якоїсь нагороди за діяльність на полі „міністерської“ просвіти і як хто тільки з начальства шкільного приїздив, то завше він запрошував його на обід або на вечерю, давав власні коні до другої станції і т. и., а крім того, щоб розважити начальство, скликав „порядне“ товариство сусідніх попів, поміщиків, приставів і т. и. Ми ж зовсім не мали „панського“ вигляду: без „гудзиків“ та „кокард“, в стареньких піджаках, в простих сорочках та ще й балакали по-українському. Це не тільки здивувало, а навіть... образило „аристократично-

го" попа. Ввесь час іспиту він нерувався, вибігав часто в сіни, одсилив якісь записки... До того ж один з школярів зрізався по-закону. Піп зараз після іспиту, мов тікаючи від якоїсь біди, роспрашався і подався до дому.

Учитель, запросивши „до хати“ і подавши на обід шматочки смаженої з салом ковбаси, перепрощаючись за „скудності“ зо сміхом росповів причини такого обіду. Батюшка,— казав він—як звичайно, ще вчора наказав, що обідати будемо всі в нього, навіть сьогодня рано прислав повідомлення, що обід готується „шикарний“. Але... побачивши вас, ваше врання та почувши вкраїнську мову, вирішив, що таких „мужиків“ сором запрошувати до себе, де вже чекає сусідній поміщик, а скоро мають прибути кілька батюшок з округи та пристав, і страшенно він хвилювався, щоб часом хто з його гостей не зайдов до школи, а тому й написав кілька записок до дому, повідомляючи, що „настоящого“ екзаменатора немає, бо заслаб, а замість себе доручив проекзаменувати якимсь двом нещасним сельським вчителям, невартим жадної уваги. Лихий був піп аж—аж, що втратився марно на зібрання „порядного товариства“ та готовання „шикарного“ обіду. Виходячи з іспиту в сінях перепросився перед учителем, що не запросив нас на обід, бо „соромно, мовляв таку швали між люде вести“.

Так то, замість „шикарного“ обіду, прийшлося мені розжувати суху ковбасу, присмачену лише веселим сміхом та жартами над розчарованим попом та „порядним“ товариством.

А то раз я вже мусів таки сам себе зоставити „без обіду“. В С—ській школі вчителювала молода вдова—попадя; вродлива, моторна. Вся округа за нею впадала. Тому вдовиця на школу дивилася лише, як на „хліб“. Не знаючи, хто в С. вчителює, я приїхав на іспити з вечора (звичайно екзаменатор вигадує так, щоб ночувати у вчителів—на це є багато причин). Потрапивши до вчительки, я хотів забіратись до сусідньої школи, але вона вговорила лишитися. Приняла як дорогого гостя. Трошку навіть кокетувала, жаліючись на тяжке становище, ще тяжчу працю, побиваючись, що молодість гине і т. і. Я був тоді ще молодим хлопцем і зовсім недосвідченим екзаменатором. Геть розмяк, а тому другого дня не вагаючись згодився на ту диктуру й ту задачу, які запропонувала вчителька. На іспити прибули ще й гости: учитель церковно-парахвіяльної школи, волосний писар та його поміщик. Побачивши таку „колегію“, я й зовсім не втручався в іспити. Думка була—раз така „колегія“, то все буде поправді. Питання задавали батюшка, учитель церковно-парахвіяльної школи, писар, а найбільше його поміщик. Учителька, як і я, майже не втручалася. Відповідали блискуче. Я був задоволений. Обід теж вийшов на славу, а скільки то копліментів випало на мою долю!

Але другого дня вчитель сусідньої школи, якому вродлива вдовиця „дала гарбуза“, росповів мені про всі секрети вчорашнього іспиту: № задачи та диктуру вчителька ще за тиждень вибрала, діти знали їх на пам’ять, всі запитання на іспиті прорепетовано було кілька раз раніше тією ж „колегією“ і т. і.

Вродлива вдовиця не одному вже екзаменаторові так зуби заговорила. І злість, і сором розібрали мене, що дав одурити себе, як дитину. Але підняті реноме своє я міг лише на другий рік. Перш за все другого року я приїхав зранку, снідав не довго, диктуру й задачу, не зважаючи на залишення вчительки, дав привезені з собою і, хоч „колегія“ зібралась ще більша, я всього пильнував сам. Під час диктури помітив, що вчителька робить якісь операції то над гудзиками, то над очима, то над ухами, волоссям і т. і. Та на цьому мене вже не спіймаєш: знаємо, що кожен рух має своє значення: то крапка, а то „ѓ“, то „ъ“, а то ще щось.

Натякаю вчительці, що розумію її миги і не бажаю, щоб вони повторювались. Вона мило всміхається, присовується і доводить пошепки: „Ну, що ж зробите. Молода, недосвідчена, а діти такі дурні і т. і.“ та я на це вже не зважав.

Задачу, як не крутили, ніхто не рішив, хоч була занадто легенька. Пильнував уже, як міг. Почали устно. Що не спитаю—пауза. Питають другі—відповідають. Взявся я тісніше. Вдовиця крутиться, як Христя на ковзанці, а далі бах—зомліла. Не звернув і на це уваги. Більшій половині школярів виставили „двоїки“, скінчили. А вдовиця вже й очумалась і повеселішала, запрошує до обіду, так припрошує. Кріз щілину дверей виглядає батарея пляшечок, смашно парус страва, лоскоче в ніздрях і перевертас в шлунку, але... річ певна, що за обідом „атака“ збільшиться. Ковтнув слину і, дивуючи всю „колегію“, поїхав, не обідавши, далі.

А то раз zo мною трапилася така оригінальна оказія. Приїхав я до Д-ської школи звечора, опівночі. Всю дорогу, верстов з 25, прав дощ. Добре змок і змерз. Під’їжджаемо—тихо. Стukaю в двері. А ні шешерх! Торгаю з більшим завзяттям. З’являється в сінях світло і сонний голос незадоволено запитує: „Кого там чорт в такий час носить?“ Я, розуміється, й осів. Після парадних зустрічів таке вітання неприємно вразило вухо. Але, набравшись сміливості, я все ж таки з відповідним апломбом випалив: „екзаменатор“—надіявся на чудодійну силу цього слова.

— Що? Екзаменатор? В такий час? Чого ж це вас нечистий в ніч тлумить?

Загуркотів засов. На поріг виступила висока, роскійовдана постать якогось геркулеса, похмуро зиркаючи з під лоба.

— Носить вас... Дня не вистачило дообідати!—неважливо муркнула, здираючи одним руком медвежої лапи з моїх плечей промоклу бурку і пропихаючи мене далі в сіні.

— Пролазьте!

Я з переляку щось замимрив про негоду і почав було шукати гаманця, щоб дать візникові на могорич.

— Це не ваше діло! Знаємо свій обов'язок — чи то сердито — чи то в'їдливо спинив мою руку геркулес, зробив другий рух своєю лапою і я, розчинивши собою двері, опинився в якісь кімнаті. Поки він відряжав візника, я встиг озирнутися навколо себе. Кімната невеличка, з низькою стелею. Стіни голі. Холоднувато. В кутку столик з паперами та школярськими зшитками. Біля нього колода берези замість стільця. На підлозі матрац з подушкою і червоною, засмальцюваною ковдрою, з під якої, видко, хвилину тому виліз хазяїн. От і він ввійшов, мовчки змів з столика на підлогу в куток папери та зшитки, посунув ногою вбік матрац, витяг столик на середину кімнати, вніс, очевидно з класу, поламаного „дзиглика“, з других дверей — чи не з пекарні — ще одну березову колоду і розставив коло столу. На мене не звертав жадної уваги. Я стояв, не знаючи, на яку ступити. Він знов вийшов і хутко повернувся, несучи з якоюсь не то дівчиною не то жінкою чимале барильце. Поставили на стіл.

— Сідайте юсти! — кивнув мені на стілець, примощуючись сам на колоді. „Принеси глечики“ — звернувся до особи жіночої статі. Принесла і поставила на стіл. Я вагався.

— Нема чого святого вдавати! — гукнув нетерпляче геркулес — знаю вас — тільки й їздите, аби жлукто налити!

Мені тільки й лишалося по мудрій приповістці не лізти з своїм уставом в чужий монастир, але ображений „ранг“ примусив щось замуркотіти в протест, що я, мовляв може ще й зовсім не п'ю.

— По морді бачу, — сказав, як одрізав, і націдивши з барильця в глечики пива поставив передо мною й перед собою.

— Хто не п'є, той по екзаменах не їздить: немає чого йому там робити! — з'ясував свій погляд.

Коли ж я знов почав було щось розводити проти такого погляду, він лише недбало махнув рукою: „пий, мовляв, отам мовчки, а не плети дурниць“.

— Сідай і ти! — кивнув особі жіночої статі.

— Моя жінка — пояснив і підкреслив — нешлюбна... Дитина природи — говорив далі мов до себе, смокчуши пиво. — Єдина кришталева душа... чиста... не покрученна культурною брехнею...

Жінка справді мала вигляд дитини природи. Висока, струнка, чорнобрива. Типична українська красуня. З м'якими гратіозними рухами. Простий, селянський, але розумний і добрий погляд. Очі, як криниця. Від них так і пашить теплом. Біла, як сніг, сорочка; квітчаста спідниця. Ноги босі, рукава засукані по лікті. Сіла просто, лагідно усміхаючись, мов давня знайома.

Довгенько промовчали. Геркулес незадоволено зиркав на міймало опорожнений глечик. Нарешті враз скипів.

— Не глузуйте! Або пийте, або геть під три чорти! Нема чого мені свої „добродѣтели“ показувати.

Я з нестями перекинув глечик в рот і аж очі мені на лоб полізли, а з глибини душі встав справжній страх: куди я попав? Тремтів, як школляр. Він це помітив і недбало заспокоїв.

— Я при своїй пам'яті... Не люблю тільки, коли хто скаче поверх себе.

Отже, щоб догоодити йому, почав я показувати, що зроду не мав нахилу скакати поверх себе: намагався пити на рівні з ним, а також силою слова переконати, що й сам не навижу всякі умовності в людських відносинах, визнаю право і рацію на шире й одверте виявлення кожної індівідуальної вдачі і т. і.

Але красномовність мою він теж цінив не високо; тільки акуратно підливав в глечики. Виявилось, що це найкращий аргумент до його серця. Чим далі, тим більше м'якшав. Навіть розбалакався. Росповів, що він син селянина з Ярославщини. Змалку зненавидів „умовності“ культури. Ходив з батьком по ріжних городах на заробітки. Навчився грамоти. Багато читав, бігав де можна на безплатні лекції, познайомився з студентами: „розвивали“. Захопився Толстим, ходив на прощу в „Ясну Поляну“. Розчарувався „барським“ життям графа. Захопився Горьким, босякував. Дійшов нарешті до думки, що лиш правдиве виховання людей знищить утиски всяких „умовностей“ і, витримавши іспит, подався в учителі. Це перше місце. Його душу найкраще зрозуміла оці дівчина, що сидить поруч. Покохав її. Взяв за жінку. Обрядів не визнає. Батьки її спершу лаяли його бузувром—тепер заспокоїлись: що місяця допомогає їм. Пін лиш кривиться, але мовчить. Полюбив школу й людей, бо люди наші простіші і добріші, ніж його земляки. Мова українська сподобалась тай для школи треба знати—по тутешньому балакати жінка навчила...

Так до світа просиділи. Аж я вже почав куняти. Тоді він одсунув стіл з барильцем в куток, матрац висунув на середину й ліг.

— Отут простеліть свою бурку тай лягайте!—пораяв мені, показуючи місце на підлозі коло себе. Кістки мої запротестували було проти такого „комфорту“, але робити нічого. Вніс я свою бурку й почав стелитися. Жінка його кинулась допомагати мені.

— Не треба—промурчав геркулес, одвертаючись до стіни—подумас, що „підмазуеш“.

Вона лагідно всміхнулась, принесла мені кожуха вкриється і вийшла. Я швиденько роздігся й шурхнув під кожух. Кожушаний дух пригадав мені щось давнє, дитяче, приемне...

Збудив мене галас дітвори. Снідали: сало, цибуля й печена картопля і звісно—пиво. На письменний іспит геркулес не пішов:

— Робіть що хочете. На устних—мовчав „Для чого питатиму—казав—коли мені й так добре відомо, що вони знають, а чого не знають“. Відповідали діти добре. Його, видко, любили і ані крихти не боялись. Не страждалися і мене. Весь час галасували, шуткували, але й жадне не підказувало другому. Цікаво розглядали мої „гудзики“, енергійно пробуючи чи мідно пришлі і приміряли картуз, повернувши кокардою на потилицю... Після іспиту піп запрошив мене до себе на обід. Я подякував. Геркулес здивувався і став привітнішим. Пробалакали в трьох до вечора. Вона виявила не аби які знання; багато видко вже читала та й зроду очевидно талановита була. Розмова зачіпала самі ріжноманітні питання і пливла цілком натурально й цікаво... Не хотілось заставляти цю оригінальну сем'ю, не ознайомившись ближче, але часу в мене тоді бракувало... Скорі потім мені довелося мандрувати в іншу губернію. Так більше з ними й не здібався.

Цікавим, також виключним, випадком з „процедури“ була зустріч мене в Т-ській школі. В'їзжаючи в село, я з горю помітив, що коло школи стоїть мов дві лави москалів. Коли ж підіхав ближче, то побачив, що десятків чотирі школярів з дерев'яними рушницями на плечах вирівнювали „фронт“. Коло них метушився вчитель і „унтер“. Лиш спинилася моя нетичанка, як по всьому вигону розітнулося голосне „смирно!“ і хлопченята, випинаючи що сили груди, почали мене „жерти“ очима. Я не зінав, що діяти, бо це було ще задовго до Луцкевичових „порад“ та „циркулярів“. Зліз, поздоровкався з учителем і хлопцями по людському, а вони мені так і пальнули, як з гармати: „Здрав... желав... Ваше превосходитство!“ О, цей густо підмазує—подумав собі, поглядаючи на старенького вчителя, москаля Миколаївських часів. Він попросив мене зробити „смотр“, але я одповів, що не знаю як це робиться. Він здивувався, кільки раз висловивсь, що не вірить, щоб я, екзаменатор, та не зінався на цім. Впевнившись же, що не жартую, він попросив дозволу заступити мене. Я радо згодився. Тоді він, виправившись і відкашлянувши, махнув рукою унтерові. Унтер щось гукнув, мов несамовитий. Хлопці взяли на „краул“. Один салдацькою ходою виступив з лави, підійшов до нас і, тримаючи рукою коло „головного убора“, з якого ріжком вилазила вже вовна, випалив одним духом: „Им'ю честь довести...“ і т. д. про те, коли почалася наука в школі, скільки ходило, скільки заслабло, скільки по яких групах, скільки покинуло і т. і. Випалив, повернувшись „на каблучках“, і пішов на своє місце. Почали показувати „пріемы“ з рушницею, а нарешті пройшли під барабан церемоніальним маршем. Цікаво було дивитися, як вони завзято вибахували батьківськими шкарбанами „арш—два“ і, спиняючись—„шаг на м'єстѣ“, видовбували під собою цілі рови, збиваючи курячу аж до неба, а при „пріемах“ путалися рушницями в неньчиних кохтах. По „смотру“ унтер одрапортував про свою

діяльність, жалівся на „необразованність“ учнів і кляв капосні батьківські шкарбани, які ніяк не хотіли слухатись своїх хазяїнів і нізащо не ставали „носками врозь, каблуки вм'єстѣ“, бо „звесно мушкицька обмундіровка“.

На іспит виступило аж 45 хлопчаків, але... жаден нічого не зінав. Тому повстало передо мною ділема: або всіх випустити, або всіх оставити. Та що діти винні були, коли їх тільки і вчені „носками врозь“. Не винив я і вчителя, якому приходилося мати діло з 130 дітьми за допомогою лиш унтера. І не диво, що опріч „маршировки“ нічому не вивчили більшому. Випустив всіх; хай не жаліються, що даром батьківські шкарбани позбивали.

Крім таких визначних на звичайному фоні „оказій“ траплялося ще багато всяких дрібних, що про них довго розводиться не варто. То, ливись, приїхав саме на родини і тебе завдаштув в таку кімнату, з якої хід через ту, де лежить по-роділя; то вийдеш в ночі і всіх собак по всім селі згвалтуеш, то потрапиш на вакантну посаду „міського кавалера“ до по-півських панночок і тебе замучать „аханнями“ та „какъ у вастъ въ горсдѣ?“ і т. і., то попадеш в компанію „не ситих“ і мусиш, зціпивши зуби, слухати п'яне варнякання без кінця краю...

Такі то „приємності“ трапляються на іспитах, але взагалі треба сказати, що кожен учитель дбає про те, щоб екзаменатор не зазнав ніякої прикорости, щоб він мав і тихий спочинок. Одні це роблять, як вище показано, з спеціальними „чаяннями“, а другі просто, розуміючи, що і екзаменатор людина не з залишним здоров'ям та дротяними нервами. Як не як, а щоденне трусіння по кілька годин на шарабанах допотопного виробу, висижування по кільки годин на іспитах (таких нудних і одноманітних) та виправлення помилок в письменних роботах, постійне вартування, щоб не статись об'єктом шахрайства, невчасна іжа, невчасний спочинок—все це стомлює й нервус екзаменатора. Тому й не диво, коли він під гарячу руку встругне щось і невідповідне, або, трапляється, в запалі проведе іспити не по-правді.

(Кінець буде).

З біжучого життя.

З біжучого життя.

Паперова гребля.

Законопроект про початкову освіту, досить ретельно почисений уже в Державній Думі, став оце в цьому місяці перед судом російських „перів“ і, звичайно, вийшов звідти вже зовсім чистим і невинним, як немовлятко. Коли чого „шкодливого“ не доглянули в йому З-юньські законодавці, то Державна Рада знищила й ті маленькі недогляди і сплодила таку з педагогичного погляду нісенітницю, яка варта, щоб заняти почесне місце серед законодатних покручів останнього часу. Особливу увагу в Державній Раді, як і треба було сподіватись, звернуло на себе питання про мову навчання в народній школі, і тут російська реакція випустила свої найкращі сили, як д. Дурново та наш же землячок,—з категорії тих, на яких ще Шевченко наліпив досить виразну етикетку...

Як відомо, думський законопроект до статті про те, що наука в початкових школах повинна одуватись державною мовою, зробив одне обмеження. Примітка до ст. 16-ої давала право в тих місцевосцях, де людність не говорить московською мовою, перші два роки вести науку місцевою мовою, як що на ній існує письменство. Намагання, щоб з таких мов виключити українську й білоруську. в Думі провалилось і примітка лишилася в загальній редакції, яка допускала до шкільного вжитку й мови найбільше скривдженіх з національного боку народностей. Опріч того примітка до ст. 9-ої установляла, що в місцевосцях „съ иноязычнымъ населенiemъ“ з дозволу шкільної ради можна тих, хто цього хоче, навчати також і місцевих мов. Тут виступив відомий Д. Пихно і вніс додаток: „малорусское и белорусское население не считается иноязычнымъ“, інакше кажучи, що ні української, ні білоруської мови нема на світі. Дуже цікаво те, як д. Пихно доводив свою більш, ніж дивовижну вигадку,—тим то наведемо його слова в оригіналі, щоб не зіпсувати перекладом.

Въ малороссійскомъ краѣ, а особенно въ пограничной съ нимъ Галичинѣ образовалось мнѣніе, что малорусское нарѣчіе представляетъ самостоятельный языкъ. Существуетъ стремленіе разрабатывать этотъ языкъ, какъ самостоятельный, въ наукѣ, литературѣ и законодательствѣ, и представители этого теченія называютъ этотъ языкъ языкомъ Украины. Это стремленіе къ полному обособленію и самостоятельности языка связано съ политическимъ теченіемъ столь же зловреднымъ, какъ и безумнымъ.*)

Ну, і так далі—аж поки віз д. Пихна благополучно докотився до заклику заборонити науку такою страшною мовою й починати навчання зразу ж мовою руською. А щоб українцям не було сумно на самоті, то прилучити до їх за одним заходом і білорусів.

Проти цього знаменитого додатку повстав між іншим проф. Багалій, але повстав так невиразно, що не тільки нікого не переконав у Державній Раді (на це й надій, правда, не могло бути), але спутав навіть і затемнив принципіальну вагу питання. Замість того, щоб поставити справу на цілий зріст, як неминуче вимагання педагогичне, як голос життя, д. Багалій почав доводити, що в глухих закутках на Україні не всюди розуміють московську мову і через те на перший рік треба допустити, щоб учителі могли незрозумілі слова поясняти дітям по-українському. Не тільки Державна Рада одкінула цю поправку, але навіть орган д. Пихна „Кievлянинъ“ похвалив д. Багалія за його більш ніж скромні бажання, які зводились до того, що, кажучи словами „Кievлянина“, харківський професор „отвергалъ необходимость или пользу обучения въ школахъ малорусскому нарѣчію“.**) Кінець-кінцем Державна Рада ухвалила, що на Україні та Білій Русі наука в народніх школах мусить одбуватись російською мовою з першого ж року навчання. „Кievлянинъ“ проспівав зараз же радісну хвалу Державній Раді та своєму хазяїнові, д. Пихнові.

Власне на цій хвалі практично справа й обмежиться. І досі всякі ціркуляри, явні й таємні накази начальства вимагали того ж самого, одикидали навіть ту скромну поправку, яку обороняв д. Багалій. І проте... Знов стало треба аж спеціального нагаду про це в законі. Це вже одно показує, що справа фактично стоїть не зовсім так, як росписав київський професор, „весьма компетентный (!!) въ этомъ вопросѣ“, і що трохи рано почав радіти „Кievлянинъ.“ Не вважаючи на постанову „високої палати“, ми все ж думаємо, що „земля таки крутиться“ — що не обйтись без укра-

*) „Биржевые Вѣдомости“, ч. 12880.

**) „Kievлянинъ“, 1912, ч. 104.

їнської й білоруської мови вчителям, коли вони справді схочуть чогось навчити своїх школярів, Практика, очевидно, мусить сама, тихцем та помалу, як і досі, гобити неминучу поправку, і поки всякі Піхни радітимуть з своїх дотепних вигадок, поки „Кievлянини“ співатимуть побідні пісні—час все-таки вестиме справу до одного кінця, до того, що українські діти колись таки одбратимуть освіту рідною мовою. Паперова гребля не здержить сили живого життя, хоч, певна річ, багато шкоди наробить і зайвих мук безневинним учителям та школярам. Тільки з погляду цих мук і треба оцінювати таку стару річ, як нова постанова Державної Ради, але ніяк не з того, щоб нею можна було на самкінець досягти чогось.

С. Г.

Голос життя.

До нашої редакції надіслано дуже цікавий „Отчет по организациі учительскихъ общеобразовательныхъ курсовъ въ 1911 г.“, в Хар'кові, і „Каталогъ книгъ для народныхъ библіотекъ читаленъ Хар'ковской губерніи“. Переглядаючи те й друге, ми, з почуттям великої втіхи, зауважили, що Хар'ківське Губернське Земство,—власне його oddіл, що дбає про народну освіту,—випускаючи в світ своє звідомлення і каталог, геть одкинуло всякі політичні тенденції й мало мужність—„не въ примѣръ про чимъ“—чесно й сумлінно поставитись до матеріалів, які дали вчительська анкета на курсах і працювання вчителів над складанням каталогу книжок для народного і дитячого читання. І пригадується нам зібрання київського повітового земства, де гласний Любинський з жахом питав своїх товаришів: „А чи нема часом поміж підручниками земських шкіл книжок „на діалектъ проф. Грушевского“?“ Звісно голова шановного зібрання, д. Демченко заспокоїв переляканого „мазепинською“ небезпекою гласного. Але в питанні д. Любинського нам почувається не даремна тривога. Той переляк свідчить, що, не зважаючи на гсі заходи проти живого життя,—наше слово, наша книжка з часом непомітно набуває сили, живе життя пробивається через щільно причинені двері школи й лякає лицарів темряви. Рідне слово в рідній школі—питання часу, може на жаль ще далекого від нас, але все-ж тільки часу.

Хар'ківське Губернське Земство, видимо, не злякалося українського страховища. В своїм звідомленні про курси, воно не покидало нічого, що одгонило тим, мовляв, „діалектомъ проф. Гру-

шевського", а дбайливо й старанно відзначило всі заяви вчителів українських, і в каталогі вмістило цілий навіть український відділ.

Поглянемо-ж, як пробивались голос і вимоги життя крізь пересічку всяких заборон не допускати на курси нічого українського. Ось відповіді на питання про виставку шкільних підручників.

„У 25-ти бланках,—спокійно зазначає звідомлення земства,—зустрічаємо вказівки на цікавість курсистів до шкільної літератури українською мовою. Є заява од деяких учителів, що про цю літературу раніше навіть і гадки вони не мали. Особливу увагу курсистів звертали підручники українською мовою. Висловлено бажання, щоб український відділ підручників на майбутніх курсах було побільшено й поширено. Взагалі, маємо чимало вказівок, що в українськім відділі підручників багато нового й цікавого і що така виставка цілком відповідала насущній потребі“.

Це неодмінно треба взяти на увагу організаторам курсів. На питання,—які предмети, на вашу думку, треба було б додати до програми курсів?—анкета відповідає найбільшою кількістю голосів: Історію України (47 заяв), історію української літератури (29 з.) вивчення української мови (22 з.). Інші предмети — загальні й російські збирають далеко менш заяв. Навіть питання про практичні працювання, се-б-то про річ для українського вчителя зараз цілком безнадійну, дістало 10 заяв з бажанням української мови (географія и педагогика—по 2 заяви; спосіб ужитку наукових підручників, зоологія, анатомія, музика й спів—по 1 заявлі).

Найбільш відповідей одержано на питання: чи є бажаною організація загальних розмов („собеседованій“) і комісій по шкільних питаннях? „На це питання,—зазначає звідомлення,—не одержано відповіді тільки в 1-м бланку, останні 174 бланки подають відповіді позитивні. Заявляючи про бажання розмов і комісій, де-котрі курсисти висловлюються, що цим шляхом найкраще вияснюються хиби й потреби шкільні. За-для того, щоб можна було уділяти на розмови про шкільні питання й на роботи в комісіях яко-мога більш часу, рекомендується поділяти програму курсів на два роки. Для більшої-ж продукції розмов і працюваннів у комісіях конче потрібна участь лекторів. Крім того, на думку де-котрих курсистів, все це треба обставити так, щоб можна було почувати себе вільно й цілком самостійно. Зрештою, де-котрі курсисти становлять у зв'язок з цим питанням ще й питання про велику потребу учительських з'їздів, на яких учителі розглядали б те, що намічено на курсових розмовах і в комісіях по шкільних питаннях“.

До-речи згадати, що це недавно харківський губернатор викинув з програми майбутніх курсів історію південної Росії і оті розмови по-за курсами.

Питання,—що саме із зазначеного в анкеті найбільш цікавило курсистів і щоб вони бажали поставити на обміркування й вирішення на майбутніх курсах?—редактовано було невдало, тому багато бланків лишилося незаповненими; в останніх маємо, між іншим, 8 заяв про мову вчиття і 5 заяв про навчання українською мовою (найбільша кількість інших заяв—14).

Відділ (Харківського земства) по народній освіті використав з'їзд учителів ще й за-для складання каталогу книг, годяних до читання народові й дітям. „Ті, хто працював над складанням каталогу, за підвальну своєї роботи взяли той прінцип, що народня бібліотека, як заклад загально-просвітній, повинна в своїй діяльності прямувати до тієї конечної мети, до якої змагається й народня школа: допомагати витворенню в читачеві певного світогляду, сполученого з розумінням про особу людини. При виборі книг по белетристиці комісія керувалася тим поглядом, що простому читачеві не треба окремих спеціфично-народніх книжок; його духові потреби повинні бути задоволльнені з того самого запасу літературних творів, яким користується й інтелігентний читач... Народними бібліотеками в губернії (а їх до цього часу коло 700), керують сливе скрізь учителі; вони-ж таки стоять в головах шкільних школярських бібліотек, яких в земських школах щось по-над 500. Натурально, що поміж 600—700 учителів, які з'їхались на курси, знайшлося не мало особ, котрі любили й знали бібліотечну справу, знали книгу і читача й цікавились роботою складання каталогу“.

Так поглянуло земство на участь учителів у такій важливій справі. Воно цілком одекинуло всякі забобони що до вчительської трохи чи не прирожденої, як на думку гасителів освіти, неблагонадійності й з повним довір'ям доручило їм складання каталогу.

Книги українською мовою уміщено в окремім oddілі, якого поділено на 3 групи, відповідно до віку читачів, а групи поділено по предметах.

Ось що пише у звідомленні д. В. Флеров про складання українського відділу: „Велика була секція й по українській літературі, й до того вона відзначалася найбільшою працьовитістю й ширістю („рвени-емъ“). Тут найдокладніш розроблено було загальні керовничі мір-

кування для складання відділу, й праця провадилася завзято й одностайно”...

„На мою долю припала велика відповільна робота—редактування праць учительської бібліотечної комісії. Треба сказати, що закінчили роботу й подали її цілком обробленою тільки три секції: по географії, по природознавству й по українській літературі. Дуже старанно складені ними списки книг годились просто до друку й мали додатком протоколи секцій, в яких містилися почасти погляди секцій на свою працю, почасти хід цієї роботи. Особливою старанністю, повністю й розробленністю відзначався список книг по українській літературі. Тепер же зазначу, що од редактування цього списку—по українській літературі—я ухилився, бо незнайомий з нею; а проте чий потрібував цей список редактування”.

Додамо, ще головою української бібліотечної секції був д. Д. Ткаченко.

„Ознайомившись,—говориться у звідомленні,—із складеним таким чином проектом каталога народніх бібліотек, Губернське Земське Зібрання в засіданні 15-го грудня 1911 р. постановило:

„Представленный Управою проектъ общеобразовательныхъ отдельловъ принять къ свѣдѣнію и разослать въ уѣздныя управы, какъ справочникъ при составленіи и пополненіи народныхъ библиотекъ”.

В український oddіл каталогу ввійшло сливе все, що є кращого й придатного до народного й дитячого читання, за винятком, звичайно, книг, які вийшли після торішніх літніх учительських курсів. Увесь цей матеріал поділено з великим знанням справи на відповідні вікові читача oddіли. Після такого самого каталогу колишньої київської „Просвіти“, це чи не перша спроба в цім напрямі.

На обгортаці каталогу стоїть многозначне: „Всі книги, які зазначено в цім каталогі, можна дістати в книжнім складі Харківського Губернського Земства“.

Ціна самого каталогу 50 коп.,—це книга в 223 стор.

Такий величезний злочин зробило Харківське Земство топік і, як ми чули, досі ще земля під ним не запалася. А д. Любинські та Демченки досі ще лякаються „діалекта проф. Грушевського“, як якогось страховища. Гадаємо, що Харківське Земство не матиме нагоди шкодувати за свій вчинок, а навпаки—дістане з того тільки величезну користь і подяку од керовничих бібліотеками та читачів.

Закінчимо невеличким запитанням: де ділася анкета торішніх учительських курсів у Київ? Чи не спричинилися до того, що вона зникла „безъ послѣдствія“, заяви в нїй учителів українських шкіл про потребу українізації народніх шкіл на Вкраїні?..

С. Ч.

Замість вінка.

Недавно на українській учительській ниві не стало двох молодих щиріх робітників. 12 квітня цього року в Харківі помер сельський учитель Семен Івахненко, а трохи раніше — 28 березня, — на Поділлі другий сельський учитель Григорій Маньчук. Першому було тільки 23 роки, а другому й того менше — всього 21. Не довго довелося їм учителювати, але й за той короткий час вони заслужили од дітей і селян, де доводилось їм працювати, гарячу любов, а од товаришів крім того повагу й пошану за щиру любов до рідного краю. Учителювати в українській школі при теперішніх умовах для людини, що хотіла-б щиро oddатись своїй праці — це не лехкий хрест. Поставившись вдумливо й уважливо до своєї праці в рідній школі, кожний учитель мусить стрінгутись ще на дверях школи з тією скелею, яка стоїть на шляху до дитячої душі і яка зветься — не рідна мова. Чулий учитель зразу бачить, що не обминути цієї скелі, не знайти прямих шляхів до тихої, любої праці в нашій народній школі, і коли йому не хочеться зробитись не педагогом, а учителем-чиновником, йому лишається одно із двох — або шукати собі праці на іншій ниві, або, залишивши надії на спокійну, мирну працю, заздалегідь осудивши себе на всякі поневіряння, йти на зближення із школою заказаними стежками. Учителів, щиріх робітників, які стались-би байдуже до питання про рідну мову в школі і разом з тим щиро oddавались би в своїй праці, в українській школі стає все менше й менше, і треба думати, що незабаром вони зовсім виведуться, бо такі учителі — це непорозуміння в нашій школі, котре може держатись тільки до якого часу.

І Івахненко, і Маньчук, як люди з чuloю душою і з щирою любов'ю до своєї праці, на початку свого вчителювання зразу побачили, з яким лихом доводиться перш за все учителеві боротися в українській школі.

Вчителюючи в м. Ічні на Чернігівщині, в городській місцевій школі Івахненко сміливо й одкрито, з запалом молодого неофіта, всім виявляв свої думки і вкупі з деякими своїми товаришами вчителями, разом з другими культурними заходами, почав будити

в місцевій людності національну свідомість. Скінчилось це, як і треба було сподіватись, на тому, що Івахненка за „мазепинство“ перевели в іншу школу з неукраїнськими школлярами, заборонивши одержувати українські видання. На цій порі життя смерть спобігла Івахненку; умер він од давньої слабости — саркоми, яку він за останніми турботами зовсім занехаяв. Знаючи вдачу цього юнака, можна сказати, що він й далі не залишив би своєї праці на рідній ниві, бо, кажуть, — „раз добром нагріте серце—вік не прохолоне“.

Всього провчительював Івахненко щось біля чотирьох років. Ще менше провчительював Маньчук, навіть не більше двох років, і яскраво виявiti себе, як поборника української школи, він не встиг. Але, як пишуть про нього товариши, в нього завжди горіла щира любов до рідного краю, до його пісні, мови, звичаїв. Він палко не накидався на роботу, а пильно до всього придивлявся, зважував, звіряв, а потім тихенько проводив свої думки в життя. Не любив він голосних слів про любов до рідного краю; — як свідчать його товариши, ніколи вони за його життя не чули тих голих слів від нього, і тільки після того, як на останній дозорі за скільки годин до смерті наказав він своїй матері покласти йому в домовину поруч з Євангелієм „Кобзаря“, вони зрозуміли всю ту незмірну силу любови до рідного краю і до великого його співця, яку він так ревниво ховав в молодому серці од бруду. І треба думати, що коли-б судилося йому пожити більше в світі, свою любов він зумів би перелити в щирі дитячі душі.

Цвітом земля вам, щирі юнаки, і хай ваша чиста, правдива любов до рідного люду роскриває очі і будить серце байдужим.

С. В-ко.

Білоруси про рідну школу.

Найпершим домаганням кожного національного руху — є домагання рідної школи. Рідна школа є той ґрунт, на якому тільки і може розвинутись повне національне життя народу, бо вона несе справжню освіту народові в зрозумілій і близькій йому формі і виховує свідомих громадян. Це добре розуміють і діячі ще молодого білоруського національного відродження, яке останніми часами набігає все ширшого і помітного розміру; вони з запомогою друкованого слова ширять між білоруською інтелігенцією і селянством думку, що тільки школа з рідною мовою дасть справжню освіту білорусові.

Часто з'являються статті про рідну школу в єдиній селян-

ській білоруській тижневій часописі „Наша Ніва“, яка виходить от вже сьомий рік. *) Так в № 11 за цей рік „Н. Нів.“ ми знаходим аж дві таких статті: „Як вучыць релігію?“ та „Думкі аб школьнай справе“.

Статті ці цікаві і для нас, українців, бо справа з домаганням рідної школи близько обходить і наш народ. За нами, як і за білорусами, думський законопроект не визнає права на рідну, національну школу, хоча-б перші роки навчання, і треба ще чималої праці та енергії, щоб примусити п. законодавців рахуватися з вимогами життя.

Отже до речі буде коротенько ознайомитись з змістом цих статей. Зазначивши, що релігія для білоруса повинна викладатись рідною йому мовою, а не руською чи то польською, як це ведеться до цього часу, ш. автор докладно розглядає заходи обрусителів і полонізаторів, які намагаються білорусів-католіків повернути на поляків. Досі білоруських дітей православних навчають закону божого руською мовою, а католиків—польською. „І нашим католикам так задурили голову,— пише далі автор,— що вони зовсім погодились з навчанням основ віри по польському. А таким порядком ополячення білорусів страшенно поширюється: наука релігії по польському—це міцна зброя в руках польських націоналістів“. Коли ж селяне потроху почали доходити до думки, що навчання релігії повинно одбуватися рідною мовою, і почали цього домагатись, тоді руські і польські націоналісти „як ті круки, котрі звикли клювати, мов би мертвe, тіло нашого народу,— пише автор статті,— побачивши, що цей народ оживає, занепокоїлись, що їм не стане поживи! I російські націоналісти і вся чорна сотня визнали в один голос: краще нехай поляки з'їдять зовсім католиків-білорусів, ніж білоруському народові дозволити розвиватись в своєму національному дусі“.

I результатом праці істино-русських і істино-польських круків є те, що тепер, коли білорусу-католикові дати вільний вибір: чи учити релігії по польському, чи по руському, заборонивши, звісно науку по білоруському, то він вибере польську, яку завжди чув в костильолі і якою його навчають завжди молитись. Закінчуши статтю, автор закликає білорусів голосно заявiti, „що ми, білоруси, на основі закону, домагаємося, щоб по школах білоруських дітей учили не по руському, не по польському, а по білоруському“.

*) З квітня почав у Вільні виходити білоруською мовою сельсько-гospодарський місячник „Саха“. Це друга білоруська часопись.

В другій статті „Думки аб школьнай справе“ автор, коротенько розглянувши історію відродження Чехів, вітає згоду між чешськими і німецькими учителями, яка повстала між ними останніми часами, бо „ті і другі,— пише автор статті,— зрозуміли, що для більшого успіху їх праці школа повинна зробитись вільною од національного утису, повинна служити народові, а не політичним цілям“.

Призначивши, що тільки національна школа може виповнити велике завдання—визволити народ із темряви, автор звертається до учителів-білорусів з такими словами:

— Мета школи—не „насажувати“, хоча б і вищу, але чужу культуру, як це думають майже всі, хто учиць білорусів по руському, чи по польському. Ні, її мета зовсім інша: справжня школа, справжній учитель не набиває дитячу голову тим, що для її душі і серця нічого не каже, про що вона скоро забуває, покинувши шкільну лаву. Справжня школа розвиває дитину, розвиває її душу і серце, її думки — своє, не чуже; розвиває все те, що одбилося в голові дитячій з життя, що в душі „маленької людини“ закладено з першого дня її життя, як спадщина після минулих поколіннів, після дідів і прадідів, що жили з того культурного надбання, яке дістали від своїх батьків, — збільшували самі і оддавали синам та онукам. Розвиваючи далі те, чим жила дитина дома — до науки, школа повинна збагачувати дитячий розум тим, чого йому бракує і що витворила думка і праця других людей і других націй.

Школа, яка з першого дня науки промовляє до учня чужою, незрозумілою для нього мовою, всього цього зробити не може. Чужа мова зразу забиває дитячу думку; своя думка у дитини далі не розвивається тим шляхом, яким повинна розвиватись: її приголомшують не нові слова, а нова форма—новий спосіб думання. Кожний народ думає інакше — на свій кшталт, в іншій формі. Кажуть, іншу психику має. І коли білоруських дітей примушують склонятись до чужої психики, хоч би й не надто далекої, то дитина, перш ніж навчитися думати „по чужому“, повинна покинути думати по своєму, знищити в своїй душі ту делікатну форму, в яку виливалися її думки,—знищити свою національну психику. Про таких же людей можна сказати: одірвався од землі, та не доскочив до неба...

Та ї правда, народня школа дає небагато знання, науки, — од цього культурним не станеш; але людина ще й губить ті підвалини, які заклали в її душі сама природа, присудивши її

родиться і бути білорусом. „Через те то для нас, білорусів, за-кінчує свою статтю щ. автор, має таку велику вагу спра-ва навчання наших дітей матерної, білоруської мови“.

Ці думки білоруського часопису про школу не гублять сво-го значіння і для нас, українців. Хоча у нас багато вже писа-лось про потребу рідної, української школи, проте ще чимало прийдеться говорити про це, нагадувати про себе, домагатись за-доволення наших пекучих потреб на полі виховання і шкільно-го навчання.

С. Тит—ко.

Літні учительські курси в Київі.

До нашої редакції надійшло повідомлення Київського Фре-белівського товариства про курси влітку цього року в Київі. Зважаючи на його велику цікавість і практичне значіння для наших читальників, друкуємо його цілком:

„Досвід минулого року, коли Київське Фребелівське Това-риство впорядило в Київі літні учительські курси з широкою загально-освітньою та педагогичною програмою, справдив всі спо-діванки Товариства. На курси з'їхалося, не зважаючи на ви-датки, більше як 500 учителів та учительок з народних шкіл всіх типів аж з 20 губерній; можна думати, що курси задовольняли настиглу потребу.

Цього року Фребелівське Товариство знову заходиться влаштовувати влітку курси в Київі. Рахуючись з бажаннями слу-хачів курсів 1911 року, як вони виявилися в анкеті,—щоб літні курси, відновляючись що року, мали систематичний характер, Товариство спинилось на двухціковій системі, що ІІ прийнято в Петербурзі, Харкові й затверджено на загально земському з'їзді про народну освіту. Згідно з цією системою, всі науки, що їх викладатимуть на курсах, поділено на два цікли: цікль гуманітар-них наук і цікль дісциплін з природознавства з додатком що року педагогичного відділу. А що на торішніх курсах панували лекції природно-наукові, то р. 1912 мають на меті упорядбити курси переважно гуманітарних наук, сподіваючись далі р. 1913 провести цікль з перевагою природознавства.

Керуючись оцими думками та переводячи їх по змозі в життя, Київське Фребелівське Товариство склало таку програму курсів влітку р. 1912 в Київі:

Учення про християнську мораль.

Руська історія.

Історія південної Русі.

Історія руської літератури.

Історія найновішого періоду руської літератури.

Загальна література.

Педагогична психологія.

Психологія дитинства.

Педагогика в західній Європі і Америці.

Методика руської мови.
 Методика арифметики.
 Методи навчання історії.
 Методи сучасної біології.
 Питання виховання.

За лекторів запрошено таких особ:

Олександровський Г. В., Артоболевський В. М., Афанасьев
 Г. Є. доктор історії, Довнар-Запольський М. В. професор, Зінків-
 ський В. В., Капралов Е. З., Левицький О. І., Лобода А. М.
 професор, Лубенець Т. Г., Музиченко А. Ф., Мукалов Н. Д.,
 Петровський П. В., Стешенко І. М., Флеров В. А.

На курсах мають влаштувати виставку рисовання й ліплення,
 з демонструванням способів навчання, а також виставку наукових
 засобів та підручників.

У вільні од лекцій дні або години організовані будуть екс-
 курсії для огляду, що є цікавого в Київі.

Курси тягнутимуться з 3 червня по 8 липня.

На курси приймають учителів і учительок „учебныхъ заве-
 деній“ і шкіл всіх типів і називиськ, а також кандидатів на учи-
 тельські посади. Кожен, хто хоче записатися на курси, вносить
 10 карб. плати за слухання лекцій.

При курсах буде інтернат. Хто хоче скористуватися помеш-
 канням, повинен завчасу заявити про те й прислати 3 карб. на
 видатки по інтернату.

З заявами про бажання вступити на курси і платою за
 право слухання лекцій—10 карбованців—треба вдаватися в кан-
 целярію Фрібелівського Педагогичного Інституту (Київ, Велика
 Житомирська, 39). Тому, хто запишеться заздалегідь, можуть дати
 й помешкання.

Голова К. Фр. Т-ва Директор Фрібелівського Педагогичного
 Інституту *В. Флеров*.

Шкільна хроніка.

ПО РОСІЙ.

★ З'їзд директорів учит. інститутів. На початку літніх канікул мають на думці скликати в Петербурзі з'їзд директорів учительських інститутів, на якому розгляdatимуть питання про реформу інститутів. Уже розіслано пропозіції, в яких між іншим прохають повідомити, скільки кожний учитель інституту бере жалування і скільки доводиться йому витрачати часу в звязку з роботами практикантів в городській школі.

★ Екскурсії за кордон. Товариство московське „Р. Т. Знаний“ от уже кількох років улаштовує просвітні екскурсії по Росії і за кордон. Цього року товариство склало цілу низку ріжних маршрутів за кордон і по Росії; почали надходити численні бажання, переважно від учителів, взяти участь в подорожі. Коли це з наказу московського градоначальника в кінці лютого екскурс. комісія мусила припинити свою діяльність. Вже думали ліквідувати справи з екскурсіями за кордон цього року; але міністерство внутр. справ, куди т-во звернулось з скаргою на постанову градоначальника, одмінило заборону; крім того товариству дано обіцянку, що буде задовільнено прохання про видачу гуртових закордонних паспортів. По

13 апріля записалось до участі в закор. подорожі 1200 душ; найбільше учасників йде в Італію.

— Історична комісія при цьому т-ві думає скликати на різдвяних святах цього року загально-російський з'їзд учителів історії.

★ З'їзд по боротьбі з дитячою смертністю. Російському товариству піклування про народне здоров'я дозволено скликати в Петербурзі в декабрі цього року перший всеросійський з'їзд діячів по боротьбі з дитячою смертністю. (Р. В.)

★ Учительський сельсько-гosp. інститут. Головне управління землеустроїства та хліборобства внесло в раду міністрів проект про однієї учительського сельсько-гospодарського інституту. Інститут є думка одніти в маєтку „Гора“ Псковської г., Новоржівського повіту; мета інституту — підготовляти учителів для низки сельсько-гospодарських шкіл. На інститут управління проходить зразу 215,000 руб., а на удержання служащих кожного року по 20840 карб. (Р'єчъ).

★ Безсила злість. В Канську, енісейської губернії, одна вчителька, розгнівавшись на школяра, який приходив в школу нестрижений, взяла машинку і своїми руками остригла хлопця.

Але остригла дуже кепсько. Школяр поскаржився своїм батькам, і через який час в „Сибирській Жизні“ вміщено було про це замітку. Інспектор народніх шкіл, довідавшись про це, дуже обурився на автора замітки і, не маючи на кому зірвати свою злість, приїхав в школу і напався на школяра: — в тебе батько чи мати мабуть дуже грамотні, бо пишуть до газети! — кричав він. — Ти більше не школяр — геть іди з школи. Хлопчик, який нічого про ту газетну замітку й не чув, заплакав і мусів піти із школи.

(Р'єчъ).

★ **Доля учителя.** Інспектор нар. шкіл Дмитрівського повіту, Курської г., ревізуючи одну городську приходську школу суворо запитав учителя: „Чому не у форменному сюртуці?“ Коли учитель сказав, що не має за що пошигти формену одежду, то інспектор нагримав на нього: „Повинні мати! Поки не справите форменної одежі, я вас увільняю од обов'язків учителя“. Учитель з горя на кільки днів кудись поїхав. Про це довідався директор нар. шкіл, і учителя цього було зовсім увільнено, не зважаючи на його совістну 9 літню службу.

★ **Шкільна війна.** В с. Середнє-Доронському, Курської г., де була раніш церковна школа, одчинено земську. З цього часу місцевий священик повів боротьбу проти учителів земської школи. На уроки З. Божого не ходив, і учні звичайно „різалися“. Число школярів почало зменшуватись, учителі тікали з школи. А у великий піст, коли учитель привів дітей говіти до церкви, то цей священик заявив учител-

леві, що школярів з його школи не буде сповідати — і сказав іти з церкви. Священик, очевидчика, має надію цим налякати парафіян, а вони тоді перестануть посыпати дітей до земської школи.

(Р'єчъ).

★ **Обрусителька.** Начальниця кутаїської жін. гімназії Тимч-Ярешенко, член с. р. н., намагалась посіяти в душах своїх учениць почуття національної ворожнечі. „Пам'ятай, що ти руська! каже вона кожній руській учениці. — Нема чого тобі переймати диких інстінктів грузинок!“ Таке поводження начальниці викликало протест усіх учениць. Батьки учениць почали збирати підписи на проханні проти начальниці, але губернатор заборонив збирати підписи, а також заборонив і доклад прос це в гор. думі. Назначено було ревізію. Отже начальниця вийшла невинною, а увільнено члена — завідуючого справами правління, кн. І. Мелікішвілі, який прослужив безкористно справі народніої освіти 25 років. Інспектор гімназії, К. Гогоберідзе, якому було сказано подати в одставку, покінчив самогубством: повісився.

(П. Р'єчъ).

ПО УКРАЇНІ.

★ **Курси для учителів.** При уманській школі садівництва і хліборобства, за прикладом минулых років, улаштовуються з 15 травня до 1 липня для народніх учителів курси по садівництву, огорожництву, бжільництву, шовківництву та техничній переробці овочів.

— На ці курси подільська епархіальна шк. рада має послати 12 душ учителів церк. шкіл, — а на це синодом асігновано 540 р.

— В Подільській губ. в кінці цього року чи на початку наступного року на кошти мініст. нар. освіти мають одкритись курси гімнастики для підготовки учителів гімнастики в церковні та міністерські і земські народні школи. В програму курсів увійдуть: гігієна, анатомія, фізіологія, сокільська гімнастика, атлетика та ігри. Курси будуть 2-х місячні і одкриватимуться протягом 4 років. На влаштування курсів (на 4 роки) потрібно 11000 карб.

★ „Педагогичний рецепт“. Інспектор нар. шк. Звенигородського повіту (на Київщині) навчає в циркулярі своїх учителів, як треба найкраще поставити справу виховання школярів. Пропонує інсп. учителям розвивати в своїх учнях на рівні з розвитком привички та розвитком розуму охоту ходити до церкви, а для цього перш за все самому учителеві треба обов'язково ходити і до церкви і на молитву перед уроками. Потім інспектор подає і „програму“ зразкового виховання. Щоб навчити учня чесному поводженню, треба дати списувати такі правила: „одежу вичисти; голову причеси гладенько; в школі не бгай, не кричи, не бийся; будь слухняним; коли росказуеш урок, то не прислухайся до підсказування, по обіді погуляй; перед тим, як іти до церкви, дома задовольни свої фізичні потреби, щоб потім не виходити з церкви до кінця одправи і ін.“ А вкінці така ще морально-філософська сентенція: „Коли ти хочеш щонебудь зробить і не певний, добре це чи ні, а в правилах про це не сказано, поспитай свою совість, себ-то самого себе, і

вона тобі скаже: коли тобі буде соромно, значить так робити не треба“ (Нар. Уч.)

★ Проти церковної школи. В останні роки в багатьох місцях селяне починають вороже ставитись до церковних школ, не даючи грошової підмоги на содержування школи. Так в липовецькому повіті деякі сел. громади зрешились давати гроши на церк. школи, а в селах: Кашлані, Зарудлях й ін. зменшили допомогу аж на $\frac{2}{3}$.

— Іеркаське земське зібрання теж одмовило в субсидії церковним школам.

— А оце 6 апріля на київському земському зібранні виник цікавий конфлікт між гласними з приводу церковної школи. В с. Забуяні є земська школа, в якій учається до 200 школярів та ще багато не прийняли, а в церковній всього 14 учнів. Свящ. Вишневецький прохав не одкривати 5 комплекту в забуянській зем. школі, бо це уб'є церковну школу. Деякі з гласних доводили, що коли людність не йде до церковної школи, то, звичайно, школа сама винна, бо зле поставлено навчання. Але всеж зібрання винесло току мудру постанову: „зібрання доручає управі увійти в згоду з еп. відомством про розділ учнів між земською і церковною школами“. Деякі гласні доводили, що земські школи ніби-то сіють револ. пропаганду; а один з них, коли справа дійшла до підручників в школах, зацікавився, чи нема часом між ними на „д'алектъ г. Грушевского“. (К. М.)

★ Учительська семінарія. Таращанське земське зібрання доручило управі клопотатись про від-

крыття в г. Таращі учительської семинарії.

☆ Церковно-парафіяльна школа. Надзвичайно колорітну картину з життя церковної школи має дописувач „Ради“ з с. Чорнорудки, Бердичівського повіту (на Київщині).

Шкільний будинок обіданий, брудний, а холод взімку страшений. Температура в класі бувало сливе як і на дворі, на долівці ковзала зімою, по стінах і на стелі лід. Коли ж діти „надихають“ — то з стелі починає йти справжній дош; у класі становиться таке повітря, що в багатьох учнів починає йти кров носом. А от і навчання, зразковий урок „военного строю“. Школярі зодягнені „по солдацькому“, з киями замість рушниць клацають зубами з холоду. „Хоч здохни, а крепись!“ вигукують п'яний унтер — „Хамлюго! пuto ти мужицьке“, затоплює школяра по лиці „за нарушені дисципліни“. Учитель допомагає унтерові. Він звелів учням свого класу віддавати собі честь і рапортувати, що все в класі „обстоїть благополучно“. Робиться це так. Голосистий учень командує: „Смирно!“ учні за партами витягаються в струну. Вчитель ступає крок від дверей. Дежурний учень ступає 3 кроки від парт (обов'язково 3), щоб між учнем і вчителем був крок, і рапортує: „честь им'ю доложить господину учителю 2 класа чернорудецької 2-хъ классной ц.-приходской школы, что въ классѣ все обстоитъ благополучно!“ Потім учень робить „полуоборотъ направо“ і читає: „Царю небесный... Після молитви вчитель робить „полуоборотъ напльво“ і каже „Здравствуйте, ученики!“

учні враз одпалюють: „Здравія желаемъ, господинъ учитель!“ — „Садитесь!“ — командує вчитель. Рапортують навіть учніця. Учень при вчителеві не має права слова вимовити по своєму, вкраїнському. А нехай він ненароком скаже вкраїнське слово — його перекривляють і наказують йому, щоб він так не говорив, бо „так тільки мужики говорять“.

☆ Проти українства. Оперні артисти М та д-ка Р. призначили в Миргороді на 13 квітня концерт. Пішли до директора гімназії, щоб дозволив учням піти на концерт. Переглянувшись програму директор побачив №№ українські на слова Шевченка і Олесья. „Если будетъ хоть одно слово на этомъ дурацкомъ діалектѣ“ (себ-то на українській мові), то він не пустить ні одного учня на концерт, заявив директор. В Хоролі інспектор реальної школи Н. Розінкін ходить по кватирях учеників і розшукує між їх річами українських книжок. В одного учня знайшов книжку „Л.-Н.-Вістника“. „Это тебѣ так не пройдетъ“ сказав він, виходячи з хати потрушеного учня.

☆ Школи ім. Столипина. Кременчугське міське правління клопочеться про відкриття 2-х чотирьохкласових шкіл і заведення при цих школах 10 стипендій імені П. Столипина.

☆ Школи „пам'яти 19 лютого 1861 року“. Полтавська повітова управа зняла питання про те, щоб всі школи, одкриті в повіті в 1911 р., коли скінчилось 50 років з дня визволення селян від кріпацтва, було названо школами „пам'яти 19 лютого 1861 р.“

☆ Загальна освіта. Городська комісія города Ровно виробила

план будівлі шкіл в городі, де мають завести загальну освіту на протязі 10 років. Спершу в 1913 році збудують три 6-комплектних і три 3-х комплектних школи, які б могли вмістити 1,350 душ учнів.

Городська дума розглянула цей план і затвердила. Проскурівське земство починає здійснювати план загальної освіти на протязі 10 років. В 1912 році має бути збудовано 28 шкіл, на що вже асігновано 27,000 рублів.

☆ Екскурсія нар. учит. в Києві. Інспекторі нар. шкіл на Полтавщині розіслали учителям сельських і городських шкіл програму „експурсії учителей по обозрінню г. Києва“, і прохають учителів сповістить, хто бажає взяти участь в екскурсії на літніх канікулах. Учителям, як побажають, буде дано безоплатне помешкання в одній із київських шкіл.

☆ Учительський з'їзд. 30 і 31 березня відбувся в Каменці-Подільському з'їзд учителів кам'янецького повіту під проводом директора нар. шк., Моралевича та членів земської шкільної ради. Хоч учителів зібралось до 60 душ, але з'їзд відбувся мляво якось, учителі більш мовчали, бо добре знали, хто такий п. Моралевич. Начальству якось ніяково було від такої мовчанки учителів, і от воно почало силою виривати слово з уст учительства. „Як ви, Х. про це думаете, а ви, У?“ запитувано кожного з учителів. Один старенький учитель, коли йому очевидно обридли запитами — „не имъете ли вы что сказать?“ — відповів: „имъю: можетъ быть вы нась уже отпустили бы, потому что в животѣ пусто“.

На з'їзді цьому директор

особливо повстав проти книжок Вахтерова та „Золотыхъ Колосьевъ“ Г.- Посадова, бо вони занадто пессимистичні. Українського питання, звичайно, учителі не могли зачепити, бо боялись „начальства“. Коли ж один з учителів висловився, що всі сучасні підручники нездатні для шкіл Поділля, бо в них змальовано великоруський побут, то всі страшенно полякались, каже дописувач „Ради“, і хутенько „замняли“ гостре питання.

☆ Стіпендія ім. Х. Д. Алчевської. Харківська городська управа постановила на ознаку 50 літніх роковин просвітньої діяльності Хр. Д. Алчевської — заснувати стіпендію її імені в другій дівочій гімназії.

☆ Прикра забоздана. Губернатор не дозволив на літніх учительських курсах в Харкові, що влаштовує цього року губернське земство, викладів „южнорусскої“ історії та літератури, науки про право та державу й лекцій з кооперації, так само не дозволив після-лекційних та вечірніх розмов з курсистами. Р.

☆ Школа в українському стилі. Харківська городська дума ухвалила проект фасада художньої школи в українському стилі, зроблений д. Жуковим і відзначений жюрі та музеиною комісією.

☆ Смерть учителя. 12 квітня помер в харківській зем. лікарні від саркоми ще молодий, 23 років, нар. учитель С. А. Іващенко. Він був свідомим українцем і чулим педагогом; учні школи, де він учителював (м. Ічня), теплим словом і приязню згадують його. Він не цурався і громадської роботи, брав участь у кредитових і сельсько-госп. товариствах. Але справа бібліотечного товариства, яке небіжчик

хотів завести в м. Ічні, скінчилась для нього нещасливо: його обвинувачено в „мазепинстві“ і переведено в руську частину Чернігів. губ. пос. Клінци.

Учителі-українці г. Харків переслали замість вінка 15 карб. на вид. „Укр. Учитель“^{*)}.

Галичина та Буковина.

★ Боротьба за поліпшення матеріального становища. Бойовим питанням в останні часи для закордонних товаришів наших, учителів українців та й взагалі усіх учителів Австрії, є питання—про поліпшення матеріального становища та видання нових правил, які-б нормували точно права і обов'язки нар. учительства. З цього приводу в Галичині і Буковині відбулись численні віча нар. учителів, а 14 січня цього року у Львові зібрався краєвий учит. з'їзд, на якому поставлено домагатись поліпшення свого становища через законодавчі палати. „Дозвольте нам бути дійсними й вільними горожанами конституційної держави, вірними синами і доньками свого народу, користними членами суспільності“, закінчив один із промовців на з'їзді.

★ Український університет. Домагання українських послів однієї з приватних палат у Львові українського університету і, нарешті, остання обструкція з приводу цього в віденському парламенті—звернули на себе увагу уряду. Останніми часами йдуть переговори міністрів з українськими послами, але польське коло і польські професори сильно повстають проти домаганнів самостійного університету. Вони, в крайньому разі, згожуються на відкриття укр. університету, тільки не у

Львові і не в людному якомусь городі, бо бояться українізації великого міста.

Українці покладають надію, що університет буде засновано по рескрипту цісарському.

★ Утиски шкільного уряду. Жертвово утисків польського шкільного уряду став ученъ українець Петро Чорній, ученъ З кл. львівської учительської семінарії: він покінчив життя самогубством. Покійний продавав між товаришами картки з укр. краєвидами та портретами укр. діячів. Хоча учні — поляки безборонно продавали картки патріотичного змісту,—все ж Чорнія булоувільнено за продаж „недозволених“ карток, що й привело його до самогубства. Подія ця схвилювала українське громадянство; внесено з приводу цього укр. послами інтерпеляцію в парламенті, в усіх майже середніх школах одбулись страйки учнів, в багатьох місцях східної Галичини одбулись народні віча, а самий похорон 25 марта зібрав величезну юрбу людей. і після похорону одбулась демонстрація.

★ Українська торговельна школа. Львівська „Просвіта“ в цьому шк. році одкрила у Львові торговельну школу для підготовки спеціалістів по торговельним справам.

★ Гімназії на Буковині. Усіх гімназій на Буковині є 13, з них 7 німецьких, 3 — німецько-руминських, 2 — українсько-німецьких і тільки 1 гімназія чисто українська. По числу душ припадає один клас на 13000 українців, на 10000 румунів, на 3800 євреїв і 517 німців. Найменше учається українських дітей (19, 4%), а найбільше німців (54,517).

^{*)} Про його і другого небіжчика Маньчука див. „Замість вінка“.

Критика і бібліографія

Оповідання Івана Котляревського, написав Б. Грінченко.
Вид. М. Грінченко. У Київі 1912. Ціна 5 коп.

„Оповідання“ виходить вже третім виданням і це одно свідчить про вартість його, як популярного твору. З самого початку ви бачите, що належить воно досвідченому популярізаторові— в цьому впевнєте вас тон, яким ведеться оповідання, конструкція речения, і найбільш всього те, що можна назвати психологією викладу. Грінченкові довелось багацько жити на селі, і він добре приживився до побуту, прислухався до розмови селянина, пізнав психологію його думання. І тому він так зрозуміло, так просто розказує про речі, здавалося б, такі чужі селянинові, як грецька міфологія, або легенда про Енея.

В оповіданні, що лежить перед нами, Грінченко спиняється, головним чином, на біографії Котляревського. Котляревський— кум Котляревський—чоловік, шанований усією Полтавою, заслоняє Котляревського — письменника. Трохи докладніше росповідає про „Енеїду“, її сюжет і значіння, і тільки поміж іншим вияснює роль Котляревського в історії нашої культури і письменства. Все це зроблено рукою талановитого популярізатора.

„Оповідання“ входить в серію книжок, присвячених пам'яті Насті Грінченко.

N. Z.

Б. Грінченко. Без хліба. З вид. Хата. 4 вид. Київ. 1912.
Видавництво „Вік“ Ціна: 3 к., 5 коп.

Селянин Петро, щоб врятувати жінку й дитину від голодної смерти, краде з громадського шпихліру три мішки пашні. Крадіжки ніхто не помітив. Але ж Петро після того втеряв спокій; його мучить сумління, а жінка, що казала йому: „не ходи, гріх!“—тепер відвертається від нього, бо не може позбутися думки, що її чоловік „злодієм зробився“, і нема вже поміж ними колишньої щирості та приязні. Минає час. У Петра „уся душа перемучилася“ і нарешті він зважується спокутувати перед громадою свій гріх. „Громада не розумом, а якося серцем почула, як Петро міг дійти до такого діла“, і нічого не зробила Петрові, тільки присудила, щоб він повернув громадське добро—три ж таки мішки жита („Без хліба“).

Цікаво порівняти цей гуманний присуд громади з незаконною постановою волостного суду („Хата“), де за хабари писарь з добре підмогориченими судцями кажуть віддати шинкареві

Цупченкові удови Параски Шоломійки хату, що їй самій належиться, бо ще дідова.—за довг її чоловіка-приймака, п'янички. Писаръ морочить голови судцямъ, що буцімъ би то „коли ця жінка за Шоломія пішла заміж, то не її вже хата, а Шоломієва, чоловікова стала... і як чоловік умер, то жінка, стало буть, тільки володіє чоловіковим добром і того ради усі, які єсть, довги і по-зички, і претензії всякі—з цього добра повинні зискуватися й правитися. От який закон!“ І через таке крутіство, через Цупченкові могоричі судцямъ та через незнання свого законного права мусіла бідна вдова вибратися з власної хати.

Оттак ріжними шляхами йдуть суд волостний і присуд громадський! Любов до убогих, покривдженних людей навела автора на думку росповісти нам про бідування і душевні муки Петра з Горпиною та про безпорадність вдови Шоломійки, яка тільки на своїй гіркі сльози та на своє вбозство уповас, що може „вони“ зглянутись на неї та може не займатимутъ її; любов до меншого брата осяяла й теплом оповила ці прості по конструкції, гарною народньою мовою, з розумінням психології селянина, написані оповідання — і серце глибоким зворушенням на них озивається. Книжечки, що оце випустило знову видавництво „Вік“, видані чепурно і не дорого. Хотілось би бачити їх скрізь по школъніх бібліотеках на Україні, де вони були б дуже до речі для читання старших літ дітям.

В. П—ий.

Рідна школа. Перша читанка. С. Черкасенко. Видання „Благотворительного о-ва изданій общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ“ ц. 45 коп.

Ще на одне педагогичне видання збагатила українська школъна література. Ще один крок до школи з рідною мовою. До української школи. Наші діти—діти українського народу—пасербами ростуть в російській державі. Духовна темрява панує на Україні. Українська школа повинна бути, бо вчити рідною мовою це така-ж природна річ,—як природно воді текти вниз, або теплому повітрю здійматись в гору. І всяка праця, которая готове нас до такої школи, повинна викликати у нас радість і певність в майбутньому України.

Але читанка д. Черкасенка варта того, щоб її вітати, і як гарно, уміло й педагогично складений підручник. Українська література—народня література, через те в ній багато матеріялу простого, ясного й зрозумілого дитині. І талановитий автор „Рідної школи“скористувався цією рисою її як найліпше. Читанка починається творами Т. Шевченка і закінчується твором Б. Грінченка. Дві перлини українського слова починають і закінчують низку логично переплетених глибоких творів ріжних талановитих українських письменників.

Любо й мило взяти в руки книжечку з таким багатим народнім матеріялом, якого ми не знайдемо в жодній школъній книжці російської педагогики. Зміст читанки здатен впливати на чуйну душу й серце дитини. Матеріал вибрано старано й любовно майстерньою рукою письменника—педагога. Це одна з гарних рис

підручника д. Черкасенка. Якесь чуже роблять враження переклади з російського (Горбунова-Посадова). Перекладів таких не багато, але варто було над тим попрацювати, щоб скласти замісць їх свої власні статті. Від такого видатного письменника, як д. Черкасенко, ми мали б сподіватись чогось кращого над ті Горбуновські статті. Дитяча читанка такий же національний твір, як і красне письменство або наукова праця, і навіть більше, бо на їй буде виховуватись дитина, що вимагає особливої уваги до її природи, до її психології. Тому найліпшим для дитини буде твір національного таланту, а не позичений у чужого народу. Це слід пам'ятати особливо нашим педагогам.

Але переклади в читанці д. Черкасенка—це непомітні крапельки в великом морі свого рідного—українського. Зміст статтів в ній цілком пристосовано до дітей цього віку. Тут і радощі, і смуток. Дитина в одному місці посміється, в іншому посумує. Але смуток з радістю завжди йдуть поруч в житті. Читанка ж повинна з'являтись відбитком життя. Досягти цього пощастило особливо д. Черкасенкові в його „Рідній Школі“.

Що ж до методу, що його вжив д. Черкасенко в своїй читанці, то хоч він і не створив нового, але склав підручник свій цілком педагогично на зразок ліпших російських підручників. Перші чотири розділи призначенні за-для витворення техніки читання. Оповідається в них про вчителя, сем'ю, відносини межи людьми та про життя на селі і природу взімку. З V розділу, коли діти досить осягнути техніку, автор дає статті з природознавства під заголовком: „Наши приятелі та вороги. V—Тварі, УП—Птаство, IX—Риби, гади, комахи то-що. Все світ відомий дитині. По-між ними оповідання й вірші про весну, літо, осінь. Останній XII розділ оповідає про родину та рідний край словами Т. Шевченка, П. Граба, І. Левицького, П. Мирного, Л. Глібова, І. Франка, О. Кониського, Б. Грінченка.

Малюнки всюди з краєвидами рідної природи, рідного українського життя. Нагадують дитині всі речі відомі, близькі, рідні їй. Але маємо зауважити, що д. Черкасенко допустив хибу, которую здібуємо по російських підручниках початкових шкіл цього віку: багато великих малюнків уміщено серед тексту. Малюнки слід містити або попереду тексту, або по заду. Виїмку можна зробити тільки малюнкам невеличким, до тексту, які містити слід з боку. Коли оповідання переривається великим малюнком, увага дитини росколюється, що псує цілість приймання. А щоб охопити одним поглядом, як це можна зробити, коли невеличкий малюнок, того дитина не може, їй треба зупинитись, або кілька разів під час читання зиркнути на нього. Часто такі малюнки бувають складні, себто, на них видно кілька дієвих осіб; щоб розглянути їх треба часу, то ліпше місце для них попереду тексту, або позаду.

Проте ця хиба не шкодить загальній цінності цього підручника, і „Рідна школа“ з'являється видатним придбанням нашої новонародженої педагогичної літератури. Тим то ми щиро радимо нашому учительству познайомитись самим і познайомити наше селянство з цією книжкою.

Я. Чепіга.

Грицько Шерстюк. *Коротка українська граматика.* Частина перша. Видання друге. Ціна 20 к. ст. 64.

Говорячи про якусь українську книжку взагалі, найперше слід звертати увагу на її мову, її правильність і популярність; говорячи ж про підручник, доводиться мати діло з його термінологією, її приступністю і зрозумілістю.

В термінології автор короткої укр. граматики користався галицькими термінами, заміняючи іноді їх термінами пр. Кримського.

Чи ж справді, однаке, вся термінологія короткої граматики досить вдатна і не потрібue якихсь змін?

Здається нам де-які з цих термінів не цілком гарні.

Так—назви „ім'я прикметникове“ і „дієприкметник“ неможна назвати влучними; краще—здається нам—ім'я приложене, дієприложник (причастіє).

Ступені порівняння чомусь нумеровані: перша, друга, третя—чому ж в такі разі не нумерувати одмінків? Їх би можна назвати так: початкова, порівняюча і переважаюча, або—„початкова, більша і найбільша“. Дієслова „доконані“ і „недоконані“—краще: докінчені і недокінчені.

Замісце число одиничне і многе можна б казати число едине і множне; нарешті „изъявительное наклонение“ названо спосіб виразу прямий—краще спосіб простий, або лійсний.

Це що до термінології, котра, минаючи вказані, звичайно умовні, дефекти, являється цілком гарною і зрозумілою в порівнянні з російськими „причастіями“, „глаголами“ і т. д.

В одмінюванні чомусь не зазначено такої гарної особливості української мови—заміни місцевого (рос. предложный) одмінку єдин. числа давальним; тобто,—не кажутъ: на чоловіці, на вчителі, на лані, у гаї, але на чоловіку, на лану, у гаю; і далі: на літньому, на малому, а не лише на малім, на літнім.

Не зазначено, що дієслова недокінчені (несоверш. вида) мають два будучих:

Просте і складне: казати, қазатиму і буду казати.

Також не вказано що I лице множного числа має приказовий спосіб виразу: будьмо, спітаймо і т. д.

Нарешті, що до страдальних дієприложників.

Форми страдальних дієприложників теперішнього і минулого часу (особливо теперішнього): караємий, караний дуже рідкі і взагалі ворожі українській мові; вони заміняються, звичайно, або простим зворотом, або „безличнымъ выражениемъ“: той, що караютъ, той, що карали; або—його покарано.

Всіх цих дефектів, звичайно, могло б уникнути видавництво тим більш, що граматика видається вдруге. Але й поминаючи всі ці незначні (їх і небагато) хиби, коротка граматика Шерстюка через свою приступність по мові, вдатність термінів і пристосованість до шкільного курсу є найкраща в ряді коротких популярних граматик.

Автор її не тільки коротко знайомить з частинами мови, але поруч дає й зразки для відмінювання і задачи на вправи; для останніх часто автор приводить цілі вірші—і це приємно оживляє книжку.

Мати граматику Шерстюка повинен кожний учитель не тільки через популярність її викладу, а й через те, що її термінологія даст змогу зрозуміло вияснити дітям всі ті „глаголы“, „междометія“, „изъявительная наклоненія“ і т. д., котрі бувають часто незрозумілі самим учителям.

П. Г.

Огляд журналів.

„Украинская Жизнь“ Ежемісячный научно-литературный и общественно-политический журналъ. № 3..

Третя книжка „Украинской Жизни“ починається невеличкою статтею проф. А. Погодіна, відомого прихильника українського руху, але прихильника, що прийшов до оборони Українства з ворожого табору шляхом детального ознайомлення з питаннями, завданнями й суттю українського руху. Такі оборонці для нас найбільш цінні, бо оборона їх є наслідком глибокого переконання, а не поверхових або розрахованих на щось думок. Свою замітку шановний професор зве „предварительнымъ выступлениемъ по украинскому вопросу“, й це лишає надію незабаром ще нераз почути авторитетний голос його в обороні українського питання. Замітку проф. А. Погодіна викликано все тим-же самим виступом супроти українства д. П. Струве. Зазначаючи позицію автора статті „Общерусская культура и украинской партикуляризмъ“, проф. Погодін коротко висловлює свою ріжницю з д. Струве „въ отправной точкѣ зрѣнія“ на національні рухи в Росії. В протилежність централістичному світоглядові д. Струве, проф. Погодін пише: „Я сказал-би: спершу правà національностей, а потім уже держава... Треба бажати, щоб розвинулись національні права російських народів, бо тоді зміцніє й російська держава й об'єднається для утворення „Великої Росії“. Але треба бажати цього й без усякої сторонньої цілі вже просто через те, що свідомого громадянина неможна уявити по-за своїм народнім оточенням, а свідомий громадянин—білорус, поляк, літвин, українець—більш варт для держави, ніж обиватель, що сам не тямить, чи він латиш чи німець, чи поляк чи московець. А таких у нас за часи обrusительної й усякої іншої націоналистичної політики витворилось до-пропasti. Спершу безумовна рівноправність всякої національності, і вже потім об'єднання цих національностей в державу“. Висловивши свій погляд на взаємовідносини між державою й національностями, проф. Погодін додає: „В Росії тоді тільки настане вільне конституційне життя, коли зникне в минувшині погана спадщина катковщини, казенний поділ людей на обrusителів и „обрусьваемыхъ“. П. Б. Струве говорить про небезпеку українського руху для Росії. Який він оптиміст! А на мою думку, ми „вступили в полосу“ глибокого державного роспаду, й обвалиється, падає „Великая Россія“, й не

держать її більш ніякі закріпи. І впаде вона, як що не утворяться ці закріпи у вільнім розвитку національностей, як-що не буде Росія любою, як мати, всім народам, що живуть у ній".

Хто забажав-би дізнатись докладно про значіння законопроекту про виділ Холмщини для української людності, того одсилаємо до прекрасної статті д. Білоусенка: "Українські моменти въ Холмскомъ вопросѣ".

Д-ій С. Буда в статті— „Памятникъ Т. Г. Шевченку“— переказує дуже цікаву й навчаючу історію ще непоставленого монументу. Так, пам'ятника ще не поставлено, ще немає навіть достойного проекту його, але, завдяки тому, що це пам'ятник Т. Шевченкові, ми маємо вже цілу історію його, історію сумну й характерну.

Стаття д. К. Оберучева— „Къ вопросу объ экономическихъ отношеніяхъ Украины къ Великороссіи и Польшѣ“— є, властиво, розглядом іоцінкою статті д. Гехтера— „Значіння України в економічнім житті Росії (Л.-Н.-Вістник, 1909, IX) і статті д. Стасюка— „Економічні відносини України до Великоросії і Польщі“ („Записки Наук. Т-ва в Київі“, 1911, VIII—IX); ця, сказати, рецензія проте знайомить російське громадянство з постановкою питання про економічні відносини Московщини й України.

Д-ій К. Ладиженко вмістив у 3-ї книжці невеличкий начерк: „Національное искусство и задача искусства на Украинѣ“. Зазначивши, яке місце займає художня діяльність серед ріжних галузей людської діяльності, автор нагадує про де-які загальні прінципи мистецтва й переходить до мистецтва українського, що, разом з культурою, почало розвиватись ще 10 віків тому, але в XIX в., коли „настали тяжкі часи денационалізації, перекручування й нищення народніх звичаїв, пісень, музики, художніх уміlostей“, воно підувало. Але це не знищило його зовсім, бо мистецтво живе, доки живий народ, що утворив його. „Про українське мистецтво,— пише д. Ладиженко,— ми маємо всі данні казати, що воно живе. Наш простий селянин досі ставиться до нього з великою повагою. У своїй тисячелітній практиці виробив він естетичний смак, любов до окрас і утворив дуже важливі, орігінальні естетичні прінципи“. Далі, „Завдання українських художників полягає в тім, щоб розвивати те, що витворили почуття й уміння народу. Вони повинні вести далі почату народом роботу узагальнення, одбору найважливішого, повинні намагатись вибрати найчистішу форму, виявляючи її в лінії, в рисункові,— але так, щоб мова їхня була зрозумілою всім членам громади, до якої вони належать, бо, в противнім разі, коли індівідуалізм художника набирає цілком незрозумілих інтімних форм, сам художник перестає бути художником. Художні форми передають нам природу, оточення, і така передача повинна бути зроблена мовою зрозумілою для тих, до кого художник звертається... Українські художники повинні „уважніше придивлятись і вивчити народне життя й його естетичні проявлення, щоб, пере-

навшись певними настроями, й самим допомогати розвиткові цього життя. Так само й українська інтелігенція повинна озватись на заклики художників. Вона повинна дбати й про те, щоб народ не цурався своєї побутової краси, за-для чого повинна служити прикладом поваги до свого побуту, до традицій, взагалі до стилю, й утворювати таку атмосферу, яка б виховувала в суспільстві бажану орігінальність, смак, духове піднесення, закликала й спонукала до праці інтімністю настроїв. До цієї мети повинна йти школа, книги, хатня обстанова, будування, твори мистецтва пластичного... Начерк д. Ладиженка зачіпає дуже цікаву й важливу сферу народної творчості; школа тільки, що автор обмежується короткими увагами загального здебільшого змісту. Сподіватимемося, що „Українська Жизнь“, виконуючи свої завдання, згодом подасть більш ґрунтовну розвідку про українське мистецтво й тим ознайомить із ним широку московську публічність.

В дуже гарнім начерку — „Изъ земской жизни на Украинѣ“ — д. В. Садовський оповідає про сумне становище агрономичної допомоги селянам на Вкраїні. „Милійони потрачених земських грошей, величезна маса витраченої праці і, як наслідок усього цього.. неймовірне, а то й негативне відношення села до земського агронома“. В чому полягає причина такого з'явища? Завжди, по шаблону, спихають усе на „некультурність села, низький розумовий рівень селянина, його безграмотність“. Але чим-же тоді пояснити успіх серед селянства українських с.-господарських брошур, часописів, товариств? Входить, що не можна все звертати на ту, мовляв, некультурність; цілий ряд фактів обстоює за те, що все лихо в прищепленні селянам агрономічних знаннів мовою чужою, незрозумілою Ім, се-б-то й тут повторюється те саме, що в школах, бібліотеках, на народніх читаннях — через незрозумілу мову у людей одпадає всяка цікавість до того, чому їх вчене. Ми тільки блідо й коротко зазначили ґрунтовну думку статті д. Садовського; написано-ж її дуже повно й цікаво, з запалом і ширістю, і школа, коли вона не потрапить до рук українських земських діячів; такі статті варто було-б видавати одбитками й розсилати по земських управах.

Так само одною з найцікавіших статей 3-ої книжки є лист з Галичини д. Донцова — „Русская идея“ в Галиції. Шкода буде, як що не прочитають її наївні читачі націоналістичних московських публіцистів, що ймуть досі віри байкам про істнування „русскихъ“ в Галичині й Іхне ніби-то злигодне життя.

Відділи біжучого життя, заміток — „На Украинѣ и внѣ ея“, бібліографії складено так само розмаїто й цікаво, як і в попередніх книжках.

Новий журнал виконує велику й важливу роботу, як бачимо, дуже добре, сумлінно й запопадливо. Що праця його не піде марно, в цім можна бути певним, і ми вже знаємо випадки, що, завдяки статтям „Української Жизні“, український рух звернув на себе увагу тих людей, котрі до того на його не вважали, маючи його за якусь чудернацьку витівку й примхи особ, що мають багато дозвілля.

З російської педагогичної преси.

З нового року педагогична російська преса збагатіла ще на два місячники. Один почав виходити в Москві—„Педагогическое Обозрение“—під редакцією А. Е. Флерова. Своїм завданням новий орган має ширити сучасні педагогичні ідеї й практичні засоби за можливо дешеву плату. Крім того журнал на своїх сторінках має дати спроможність і батькам і педагогам висловлювати свої думки що до виховання й навчання дітей в середній початковій школі. Перша книжка робить гарне враження щирості й грунтовності. Треба звернути увагу на статтю Райкова „Методика начального курса природоведения“, де відомий учитель обстоює, щоб дітям не давати з початку жадних відомостей з природознавства, які не може сама дитина провірити власним досвідом; щоб стереглися „словесного“ навчання, а доводили дітей до знання предметів і з'явищ природи. На його думку треба розворушити спостережливість дитини й упорядкувати її дошкільний досвід, треба звернути увагу дітей на природу й зацікавити їх. Ці перші знання з природознавства прокладають шлях дітям до географичного й натуралистичного знання. При цьому д. Райков пропонує зректися колишнього систематичного упорядкування знання у дитини, а переважно виходити з принципа егоцентричного,—цеб то роспочинати науку з того, що самій дитині здається й цікавим, й значим і дати їй потрібні засоби задля самостійної праці: напр. як зміряти ту або другу річ й т. і. Починати початкове природознавство шановний автор раїть з повітря, а не з землі, як то робив колись Герд в своїх початкових підручниках, й більш спиняється не тільки на біологичних знаннях, а й на хімічних й фізичних.

Багато дає й стаття Мурзаєва „Педагогический рисунокъ“, яка впевняє учителя, що йому потрібно й можливо навчитися малювати, бо нічо так не пояснює усікий виклад дітям, як найпростіший малюнок. Крейда й класна дошка найкращі засоби при усікому навчанню. Як би широко школа не користувалася готовими науковими підручниками—неможлива річ мати малюнки до усього, що доводиться учителеві викладати, і тут можуть запомогти йому завжди маленька грудка крейди й чорна дошка. Цього навчитися конче потрібно й за для цього не треба мати якийсь особливий хист, бо „педагогичний нарис“ потрібує тільки простих і ясних ліній.

Окрім педагогичних статей „Педагогическое Обозрение“ подаватиме досить широкий огляд нових книжок й шкільну хронику. Можна сподіватися, що новий російський місячник гарно виконає своє завдання.

Другий новий місячник—„Русский Учитель“ почав виходити в Петербурзі під редактуванням відомого діяча Г. Фальборка. Завдання він має особливе—єднати вчителів на полі поступових змаганнів. В програму свою місячник кладе досліди про правові й матеріальні обставини життя учителя, його самосвідомість, огляди наукових й педагогичних праць учителів, умови сучасного життя учителів в Росії й за кордоном.

Весь напрямок місячника дуже поступовий й робить свіже жваве враження. В передній статті редакція говорить, що в житті російського учительства настає дуже поважна хвилина: й уряд, й помірковане громадянство врешті побачили усю потребу освіти рідного краю, за що так давно вже змагалися усі поступові кола російського суспільства, за що боролося стільки поколіннів, здавалось, безнадійно. Але ось життя само вимагає від нашого „поновленного устрою“ потрібних реформ в народній освіті. Але досі Дума занадто мало задовольнила такі вимоги. Тільки дуже здібний учитель з'уміє скористуватися з цих крихоток; він як справжня душа школи може вже дати багато дещо розумного, потрібного задля народної маси. Для цього йому треба бути не тільки розумним досвідченим учителем, а ще й громадянином. Учительство мусить послужити відродженню свого краю, це його обов'язок, ради цього воно мусить з'єднатися й подбати, щоб народня освіта справді була поставлена на розумних підвалах. Поруч з цією загально професіональною метою учителі мусять взаємною запомогою поліпшити сучасні обставини свого правового й економичного життя. А щоб ширше зрозуміти свої обов'язки, й можливі за для роботи горизонти, бажано було-б, щоб наше учительство ознайомилося з життям й роботою своїх товаришів в західній Європі*).

На такі завдання бажає дати можливу одповідь новий педагогичний місячник „Русский учитель“. В перших двох №№ обговорюється матеріальне й правове становище учителів на підставі матеріалу загально земського з'їзду (1911); д. Золотарев по дає відомості про правове становище учителів середніх шкіл; Зеленко дає детальний огляд учительських курсів за 1911 р.; по даються відомості про „Товариство запомоги коло Петерб. Учительського Інституту“ й про Учительський Дім, що заснувався в Москві перед новим роком. В 2-му № роспочалися дуже цікаві малюнки життя учителів початкових шкіл, взяті з листування вчителів. В тому ж 2-му числі подається цікавий огляд діяльності Тихвинської земської комісії по народній освіті й розказується про діяльність італійської спілки учителів. Ця спілка була організована в Римі р. 1900., а тепер з усіма своїми секціями вона єднає 40000 сельських й городських учителів. За останні три роки головою спілки був депутат італійського парламенту; видатний оратор, він що разу виступає в обороні народної освіти. По своїм завданням спілка не цікавиться політикою, але вона живе й працює на користь школи, на користь народу—тим доля широких мас народніх, близька їй, не може не обходити її. На конгресі в Перуджі р. 1906 було затверджено цілком демократичний напрямок діяльності спілки. Що року по ріжких містах Італії скликаються національні конгреси учителів. Вони обмірковують ріжні питання школи й учительського життя й під впливом спілки початкова освіта Італії де в чому значно подалась на перед й демократизувалася. Тепер „Спілка Італійських учителів“

*) Див. 1-й № Рус. Учит. стр. 2—4.

стоїть на певному ґрунті, й єднає найкращі й численні сили італійського учительства.

Взагалі „Русский учитель“ й по своєму напрямку й по змісту може стати справді органом російського поступового учительства.

Дуже цікава стаття уміщена в кількох № № „Свободного Воспитанія“ за цей рік: Зеленко — „Современные реформаторы воспитания и образования“—де автор знайомить дуже детально з ріжними течіями педагогичної думки в Германії й видатними їх представниками. В 6-му № подано огляд діяльності зразкової школи при Іенському університеті. Тут професор Рейн викладає педагогику на філософському ґрунті, по системі Гербарта. Студенти з усього світу, межи ними в й росіянин, з захопленням слухають його теоретичні виклади; тут готуються практичні виконавці великого діла—найкращого розвитку розуму чоловіка. Германія справді це край глибокої філософської думки й Іенська експериментальна школа—то велика лабораторія витворення людини з широко розвиненим розумом; тут послідовно виховуються усі сторони розуму й пояснюються, якими методами для цього користуватися, яку навкруги дитини утворити атмосферу й якими дісциплінарними засобами учитель може цілком опанувати класом й керувати його думками, його увагою. Ідеал учителя Іенської семинарії—то „учитель міцний, широко упевнений й вільний, чуйкий до усіх спостережень, а не механічна голова, набита всякими знаннями. Він сам мусить постійно навчатися, шукати найкращих шляхів науково критичного досліду й учнів своїх навчити любити науковий дослід, шукання правди. Тільки вільний університет може дати таких ідеальних учителів“*). Зеленко детально знайомить читача з методами, з підготовкою лекцій, з усіма заходами, якими Іенські професори витворюють й самого учителя й програму навчання дітей. В зразковій школі 8-ми літній курс навчання, починаючи до неї діти ходити 6 років. В кожному класі не більш 20 дітей. Головний метод це—„концентрація уваги“,— кожний урок готується учителем і складається так, щоб найкраще досягти цієї мети. План навчання в цій 8-ми літній народній школі поділяється на історично гуманний відділ, природний й математичний. До першого відділу належить: I. Духовний розвиток учня—Біблейська й громадянська історія, II. Артистичний розвиток Спів, малювання, вирізування й гімнастика, III. Мова рідна, де-шо з латинської мови. В другому відділі: I. Географія (з екскурсіями і мандрівками), II. Природознавство, яке складається з історії природи та науки про природу. Математику теж поділено на дві частини—науку про простір і про лік. Окрім того усі діти навчаються ручного труду. Щоб вияснити собі, скільки потрібне релігійне навчання, німецькі педагоги реформатори зробили дуже цікаву анкету, в якому становищу сучасне навчання релігії по німецьких школах, які релігійні враження й настрої помічено серед

*) Див. „Своб. Восп.“ № 6, 42.

дітей, який справді релігійний духовний процес йде в душі дитини. Ця анкета має величезну соціальну й моральну вагу й значення: педагоги прикликали до роботи й священиків, й батьків й учителів. Вони одібрали силу листів, які свідчать, що вони зачепили справді цікаве питання. Ці одновіді ясно показують, що приспів час за для радикальної реформи релігійного виховання й навчання. За це й беруться потроху німецькі реформатори і Отто, наприклад, веде дуже цікаво свої релігійні бесіди з дітьми (Див. Свободн. Воспит. № 4. 1912 стр. 48). В Іенській школі навчання біблейської історії однесено аж на 5-й рік, але й в перших класах заведено бесіди про ріжні теми, які можуть викликати релігійний настрій.

Взагалі—огляди Зеленка німецьких методів і програм початкової школи такі цікаві, що їх дуже бажано було б мати в окремому виданні й по наших учительських бібліотеках. Бо тут справді можна побачити нові течії думок й напрямків глибоких цікавих, більш ідеалістичних, аніж англійські й американські, які звертають більшу увагу не на розвиток духу, а на підготовку добрих практичних діячів-громадян. Так наприклад в штаті Нью Йорк м-р Джордж створив задля покинутих дітей 14—18 літ „Дитячу республіку імені Джорджа“. Це лабораторія виховання незалежного самостійного громадянина, тут і робота за гроши, й свій „президент“, свій суд й своя „тюрма“. Може такі лабораторії й мати життєве практичне значення, справді виробляють волю й дають до рук готовий засіб заробляти хліб. Але дуже шкода, що в цій лабораторії знов витворюється те-ж саме гірке з'явище, яке так вражає нас в сучасному нашему громадянському життю—нагорода й кара, поділ на слабих, нікчемних—й на дужих, здатних... Й ідеалістична школа Германії, закоплена вихованням душі й розуму дитини по великіх заповітах найкращих філософів — здається нам має більш широке значення й більш вічну цінність.

С. Русова.

життєві та підліткові віки. У книжці відмінно зроблені рисунки, які відповідають уявленням та чуткам дітей. Відмінно виконані зображення дітей, які відчувають сильну любов до своїх батьків та батьківської родини. Книжка є цінним додатком до підручника з історії України та української літератури.

Книжки, прислані до редакції „Світла.“

Аксаковъ, С. Т. Алењкій цвітмоекъ. Изд. „Посредникъ“ ст. 48 ц. ?

Алчевська Х. Вишневий цвіт. (Поезії). Харків 1912 р. ст. 88, ц. 75 к.

Бахтинъ, Н. Обзоръ пьесъ для дітськаго и школынаю театра. „Русск. Шк.“ 1912 р. ст. 56, ц. 25 к.

Бирюкова, П. Робинзонъ. Изд. „Посредникъ“, 1912 р. ц. ?

Васьківський, Г. До Грунту. Збірник оповіданнів. Київ. 1912 р. ст. 215, ц. 1 карб.

Винниченко, Біля машини. Київ. 1912 р. ст. 32, ц. 8 коп.

Грації Деледи, Плющ. Роман. пер. Л. Пахаревського. Накладом Українсько-Руської видавничої спілки. Київ. 1912 р. ст. 152, ц. 60 коп.

Грінченко, Б. Без хліба. З вид. Київ. 1912 р. ст. 24, ц. 3 к.

Його-ж, Хата. 4 вид. ст. 32, ц. 5 к.

Грушевський, М. Культурно-національний рух на Україні в XVI—XVII в. Київ. 1912 р. ст. 248, ц. 1 карб. 35 к.

Домой и другіе рассказы изъ жизни дѣтей трудового народа. Изд. второе. Бібліотека И. Горб.-Посадова для дѣтей и юношества № 96. Москва 1912 г., ст. 115, ц. 75 к.

Драганець, П. Під шелест листя. Київ. 1912 р. ст. 48, ц. 20 коп.

Ершовъ, Ефремочка. Изд. „Посредникъ“ 1912 р. ст. 32.

Зачиняевъ, А. Букварекъ. Изд. „Обновление школы“ ст. 56, ц. 8 к.

Звіт діяльності музич.-драматичної спілки „Українська Хата“ в Одесі за 1911 рік.

Кайданова, О. Сиротский домъ. Право и его создатель Поль Робенъ. Бібліотека своб. воспит. и образованія и защиты дѣтей. Подъ ред. Горбунова-Посадова, вып. 68. ст. 26, ц. 25 коп.

Квітка-Основ'яненко. Пархомове снідання. Підбрехач. На пущення як зав'язано. Київ. 1612 р. ст. 32, ц. 4 коп.

Коллинсъ, Ф. Какъ самому устроить маленький аэропланъ.

Съ многими рисунками. Съ англійского обработали Л. и Ж. Караваевы. Изд. Горбунова-Посадова. Москва. 1912 г. ст. 72, ц. 45 к.

Комаров, М. „До Української драматургії.“ Збірка бібліографічного знайдіку до історії української драми і театру за 1906—1912 рік. Одеса. 1912 р. ст. 106, ц. 90 к.

Кропивницький, М. *По щучому велінню.* Казка для дітей у 3 діях. Полтава. 1912 р. ст. 34, ц. 20 к.

Малымъ ребятамъ. Рассказы и стихи. Вып. 5, ц. 15 к. Кн. 17, 18, 19 и 20. по 7 к. Изд. Горбунова-Посадова.

Матеріяли до життєписа Осипа Юрія Гординського-Фед'ковича. Львів, 1910 р. ст. 654. ц. 5 корон.

Мнушко, Н. *Думи-квіти.* Поезії і нариси. Київ, 1912 р. ст. 32, ц. 25 к.

Никитинъ. *Избранныя стихотворения.* Изд. Горб.-Посадова Москва, 1912 р. ст. 38, ц. 15 коп.

Николаевы Р. и С. *Какъ привлечь птицъ въ наши сады и лъса.* Изд. Горб.-Посадова. Съ многими рисунками. Москва 1912 г. ст. 28, ц. 20 коп.

Орловскій, С. *Жизнь Диккенса, рассказанная дѣтьмъ.* Съ 12 рисунками. Приложеніе къ дѣтскому журналу „Маякъ“ за 1912 г. ст. 64.

Осадчій, Т. *На трані ХХ століття.* Хроніка з життя селянської інтелігенції, т. II. Київ 1912 р. ст. 200. ц. 60 коп.

Отчетъ о земскихъ школахъ и внѣшкольныхъ просвѣти-тельныхъ мѣропріятіяхъ земскаго управліенія кіевской губ. въ 1910 г.

Савинъ. *Научные развлечения.* Выпускъ первый. Математическая развлечения. Со множествомъ рисунковъ. Москва. 1912 г. ст. 52, ц. 30 к. Изд. Горбунова-Посадова.

Семеновъ, С. *Крестьянская пьесы.* (для народного театра). Изд. „Посредникъ“ № 1015 Москва. 1912 г. ст. 278 ц. 1 руб.

Семеновъ, С. *Машка-Домашка.* Повѣсть изъ жизни русскихъ переселенцевъ въ Америку. Съ рисунками. Изд. Горб.-Посадова, Москва 1912 р. ст. 112, ц. 60 коп.

Соломинъ, Е. *Праздничные занятія и развлечения.* Изд. Горб.-Посадова. Съ 54 рисунками въ текстѣ и съ приложеніемъ фігуръ для вырѣзыванія и наклеиванія. Москва. 1912 г. ст. 20, ц. 25 коп.

Старицька-Черняхівська. *Гетьман Дорошенко.* П'еса на 5 дій. Київ 1912 р. ст. 140, ц. 50 к.

Сумцовъ, Н. Ф. *Дубы Т. Г. Шевченка.* Оттискъ изъ „Вѣстника Харьк. Ист.-Филол. Общества.“

Тарноградський, В. *Барвінковий цвіт.* Збірник віршів. Вид. „Рід. Краю“, ст. 72, ц. 25 коп.

Томсон і Лонг. 1) *Рогань*, 2) *Червоний комірець*, 3) *Орел—Піднебесні крила. Оповідання з малюнкамъ.* Пер. Юр. Будяк. Вид. „Лану“. ст. 68, ц. 25 к.

Трейтленъ. *Методика геометрії.* Изд. жур. „Обновленіе Школы“ СПБ. 1912 г. ст. 180, ц. 60 коп.

Толстой, Л. *Русская пословица.* Изд. „Посредника“, ст. 64, ц. ?

Чернышевъ, В. *Русское ударение.* Пособие къ его изучению. СПБ. 1912 г. ст. 74, ц. 50 коп.

Черткова, А. *Изъ моего дѣтства.* Воспоминанія. Москва. 1911 г. ст. 178, ц. 90 коп.

Чижевский, П. *Якъ вибирати послів до Державної Думи?* Селянська бібліотека № 67. Київ 1912 р. ст. 60, ц. 5 коп.

Шевченко, Т. *Кобзарь.* Въ переводѣ русскихъ писателей. СПБ. 1911 г. ст. 252, ц. 90 коп.

Чернышевъ, В. *Въ защиту живого слова.* Статьи о значеніи и преподаваніи живого языка. СПБ. 1912 г. ст. 82, ц. 50 коп.

Янатъ, А. Программы ботаническихъ экскурсій въ окрестностяхъ г. Николаева. Вып. I, ц. 15 коп. вып. II, ц. ?

Повідомлення.

Не раз доводилося чути нарікання на те, що ані в продажу, ні у просвітніх інституцій не можна дістати малюнків (діапозитивів) для чарівного ліхтаря на українські сюжети, коли тим часом потреба в них есть чимала. Щоб допомогти тим, хто власнує прилюдні читання про Т. Шевченка, котора „Світла“ дає в позиції, не беручи за це ніякої плати, малюнки фарбами на склі до творів Шевченка та його життепису („Тарас Шевченко“ С. Єфремова, видання Київської „Просвіти“).

Зараз в которі „Світла“ є один комплект таких малюнків:

До біографії

1. Хата Шевченкових батьків.
2. Шевченко малим, :: сестрою.
3. Чумаки.
4. Шевченко в Енгельгардта.
5. Портрет Брюлова.
7. Жуковського.
9. Шевченка в молодих літах (автопортрет).
8. Академія.
9. Оренбурзький степ.
10. Шевченко москалем.
11. Шевченко одвідус сестру.
12. Портрет Ликері.
13. Шевченкова могила.
14. Портрет Шевченка.

До творів.

1. Переображення.
2. Сон.
3. Несуть пани осаули козацьку зброю.
4. Смерть чумака.
5. Мені тринацятий минав.
6. Вибори гетьмана.
7. Думи.
8. Гамалія.
9. Вечір.
10. На Великдень.
- 11–19 Катерина
- 20–24 Наймичка.

Замовляючи ці малюнки, треба конче зазначати, на який саме день вони потрібні, бо котора „Світла“ може позичати їх тільки на 3 дні (не рахуючи єоди часу потрібного на пересилку туди й назад). Пересилка з Києва й назад коштом того, хто замовляє малюнки і, висилаючи їх, котора „Світла“ буде накладати плату за пересилку й пакування. За посновані або побиті малюнки котора братиме по 1 карб. 25 к. за кожний.

Коли б хто хотів замовити діапозитиви у власність, то може звертатись до которі „Світла“, яка передаватиме замовлення у майстерню. За малюнки чорною фарбою майстерня бере по 50 коп., за ріжко кольорові знімки з готових малюнків 1 карб. 25 к.

РІДНИЙ КРАЙ.

Рік видання 7-й.

Часопись літературна і громадська з малюнками.

Виходить двічі на місяць.

Містить замітки про громадські справи, звістки з життя на Вкраїні й в інших краях, оповідання, п'еси для театру, вірші, відомості господарські, звістки про українські книжки, про театр і інше мистецтво, оповістки.

Малюнки—в часописі: народні постаті, портрети, красви, будинки, вироби, узори.

Ноти—в часописі: композиції на українські слова, народні пісні.

МОЛОДА УКРАЇНА

Додаток до „Рідного Краю“.

ЄДИНА УКРАЇНСЬКА ЧАСОПІСЬ ДЛЯ ДІТЕЙ З МАЛЮНКАМИ.

Виходить 1 раз на місяць.

Премія на 1912-й рік:

рочним платникам „Рідного Краю“—збірник узорів українських. „Рідний Край“ без „Молодої України“—3 руб. на рік і 1 руб. 50 коп. на пів-року; з „Мол. Укр.“—4 руб. на рік, і 2 руб. на пів-року; рочна плата за „Рідний Край“ з „Молодою Україною“—4 руб. За границю—рочні ціни на 1 руб. дорожче.

„МОЛОДА УКРАЇНА: без „Рідного Краю“—2 руб. на рік і 1 р. на пів-року. Ціна за оповістки: 20 коп. за стрічку.

Окреме число Рідного Краю — 12 коп.

Адреса обох часописів: Київ, Благовіщенська ул. ч. 101 кв. 4.

Видає обидві часописі **О. Косач (О. Пчілка)**.

ВИЙШЛИ з друку **НА ГРАНІ ХХ СТОЛІТТЯ**. Хроніка життя книж. т. Осадчого, селянської інтелігенції. Том 2-й. Часи культурної праці, руху і бездоріжжя інтелігенції. 200 стор. ціна 60 коп.

Перше вийшов том 1-й. Стор. 216, ціна 60 коп.

Українське селянство ТА ЙОГО ІСТОРИЧНА ДОЛЯ ц. 20 коп.

Продаються по усіх українських книгарнях. Хто виписує од автора (г. Конотоп, с. Гирявка), той за пересилку не платить.

Приймається передплата на 1912 рік
НА УКРАЇНСЬКУ НАРОДНЮ ІЛЮСТРОВАНУ ГАЗЕТУ

Другий рік
видання.

„ЗАСІВ“

Другий рік
видання.

Ціна на рік 3 руб., на пів року 1 руб. 60 коп., на 3 місяці 85 коп.

Хто випише ЗАСІВ за цілий рік, той дістане всі №№, починаючи з першого, а так само дурно додаток: Повний збірник творів Івана Котляревського в 3 томах. Сюди увійдуть: ЕНЕІДА, НАТАЛКА ПОЛТАВКА, МОСКАЛЬ ЧАРІВНИК і ОДА до князя КУРАКІНА. Крім того буде уміщено біографію Ів. Котляревського

Адреса: Київ, Велика Володимирська № 28. Редакція газети „Засів“.

ЗАСІВ призначується головним чином для хліборобів і робітників; ЗАСІВ виходить що тижня в пятницю; ЗАСІВ подає статті й новини про сучасне життя на Україні, в Росії і за кордоном, з української і всесвітньої історії і письменства, артистичної творчості, з наук природних, лікарських, з сельського господарства, кооперації, техніки, гігієни, медицини, а також вірші, оповідання, ілюстрації при статтях і освібі, ЗАСІВ містить дописи з сел і міст, звертаючи особливу увагу на рух освітній і економічний на селі, про вистави, лекції, вечірки, заведення бібліотек, спілкових крамниць, позичкових і сельсько-господарських товариств, професійних спілок між робітниками (на ці теми особливо бажані кореспонденції). ЗАСІВ дає відповіді на запитання передплатників, а також поради спеціалістів господарські, юридичні й лікарські, в справах економічних і просвітніх.

Участь в Засіві будуть брати:

Ю. Азовський, Ю. Будяк, В. Винниченко, М. Вороний, проф. М. Грушевський, М. Гехтер, В. Дорошенко, М. Залізняк, М. Коцюбинський, В. Корольов, М. Левицький, В. Лікаренко, Майорський, О. Олесь, Л. Пахаревський, С. Русова, В. Самійленко, Ю. Сірий, П. Смуток, Т. Суліма, О. Степаненко, проф. М. Сумцов, С. Терниченко, С. Черкасенко, М. Чернявський, Ол. Черняхівський, Є. Чикаленко, І. Чупринка і інші.

Передплату приймає Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“ у Київі, Велика Володимирська № 28. Українська книгарня в Харкові, Рибна, 25.

Посередникам 5% від передплати.

Статті і дописи просять надіслати в книгарню Л.-Н. Вістника.

Редактор-видавець О. Степаненко.

ПРОБНІ ЧИСЛА ВИСИЛАЮТЬСЯ ДУРНО.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1912 ГОДЪ
на новый ежемѣсячный журналъ

УКРАИНСКАЯ ЖИЗНЬ.

Журналъ выходитъ на русскомъ языке въ обычномъ форматѣ ежемѣсячниковъ книжками размѣромъ 5—6 печатныхъ листовъ. Задачу "Украинской Жизни" составляетъ служение интересамъ и нуждамъ 30-миллионного украинского народа и ознакомление общества съ украинскимъ национальнымъ движениемъ.

ПРОГРАММА ЖУРНАЛА: Руководящія статьи по национальнымъ вопросамъ.—Обзоръ событий текущей жизни на Украинѣ.—Сужденія печати, преимущественно русской и польской, объ украинскомъ вопросѣ.—Письма изъ Российской Украины и изъ Галиціи.—Критическая статьи и литературный обозрѣнія; библиографія.—Украинское искусство.—Разныя извѣстія и замѣтки.—Отвѣты редакціи на вопросы читателей, относящіеся къ программѣ журнала.

"Украинской Жизни" уже объявили свое сотрудничество слѣдующія лица: Бѣлоусенко О., Бѣлоусовъ И. А., Брусиловскій И. К., прив.-доц. Василенко Н. И., Василько Ан., проф. Волковъ Ф. К., прив.-доц. Грушевскій А. С., проф. Грушевскій М. С., Донцовъ Дм., Дорошенко В., Дорошенко Л., Ефремова С. А., Жаботинскій В. Е., Жебуневъ Л. Н., Зализнякъ М., прив.-доц. Кистяковскій Б. А., прив.-доц. Кистяковскій И. А., Кривецкій И., проф. Крымскій А. Е., Лаврентьевъ Д. К., Липинскій В., проф. Лучинскій И. В., Матушевскій Ф. П., Михура А., Науменко В. П., Новицкій А. П., Оберучевъ К. М., Обнинскій В. П., Петлюра С. В., Русова С. Ф., проф. Русовъ А. А., Садовскій В. В., Салжковскій А. О., Стебницкій П. Я., Стешенко И. М., проф. Сумцовъ Н. Ф., Филианскій Н. Г., Ярошевичъ А. И. и др.

Полный списокъ сотрудниковъ напечатанъ въ январской книжкѣ "УКРАИНСКОЙ ЖИЗНИ".

Подпись принимается въ конторѣ "УКРАИНСКОЙ ЖИЗНИ":

Москва, Тверская ул., д. 75, кв. 39.

Подписная цѣна: на годъ 3 руб., на $\frac{1}{2}$ года 2 руб., 50 коп., на $\frac{1}{4}$ года 1 руб. 25 коп., съ доставкою и пересылкою. Отдельная книжка безъ пересылки 45 коп., съ пересылкою 55 коп.

Для народныхъ учителей и сельскаго духовенства, а также для учащихся, рабочихъ и крестьянъ допускается, при непосредственномъ обращеніи въ редакцію, льготная подписка: на годъ 4 руб., на $\frac{1}{2}$ года 2 руб., на 3 мѣс. 1 руб., съ доставкою и пересылкою.

Издатель и отвѣтственный редакторъ

Я. А. ШЕРЕМЕЦИНСКІЙ.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1912 РІК "ДНІПРОВІ ХВИЛІ"

Українська двохтижнева часопись з малюнками

Рік видання другий

Виходить у Катеринославі з початку і в середині кожного місяця
по такій програмі:

1) Статті про громадські справи; 2) вірші й оповідання; 3) науково-популярні статті (про сельське господарство, про промисловість, про старі часи на Україні, про памятки нашої старовини і т. інш.); 4) про українське письменство і про освіту на Україні; 5) останні звестки українського життя у нас і в Галичині; 6) новини нашого письменства; 7) дописи; 8) листування редакції.

Особливу увагу звертають "Дніпрові Хвилі" на ознаки українського життя в Катеринославщині.

ПЕРЕДПЛАТА: на рік (з пересилкою) 2 руб. 40 коп., на півроку 1 руб. 20 коп., на 3 місяці 60 коп. Кожний номер націно 10 коп.

Пробні номери висилаются за дві 7-коп. марки.

Гроші треба посыпти на адресу: Катеринослав, Проспект, книгарня М. Лозинської для редакції "Дніпрових Хвиль"; або ж: Катеринослав, Московська вулиця, 7. Н. є. Котову.

Редактор-видавець К. Котов.

— О Т К Р Й Т А П О Д П И С К А —
на выходящій съ января 1912 г. ЕЖЕМЪС. ПОПУЛЯРН. ЕСТЕСТВ.-ИСТОРИЧЕСКІЙ
съ иллюстраціями въ текотѣ
ЖУРНАЛЪ ДЛЯ САМООБРАЗОВАНІЯ
— „ПРИРОДА“, —

подъ редакціей проф. В. А. Вагнера и проф. Л. В. Писаржевскаго.

СОДЕРЖАНИЕ:

философія естествознанія, астрономія, физика, хімія, геологія съ палеонтологіей, минералогія, біологія общая, зоологія, ботаніка, человѣкъ и его мѣсто въ природѣ.

ВЪ ЖУРНАЛѣ ПРИНИМАЮТЬ УЧАСТИЕ:

Акад. проф. Н. И. Андрусовъ, проф. В. М. Арнольди, лабор. Г. Ф. Арнольдъ, проф. Н. А. Артемьевъ, проф. С. В. Аверинцевъ, акад. проф. Н. Н. Бекетовъ, проф. И. И. Боргманъ, прив.-доц. А. И. Бачинскій, прив.-доц. В. А. Бородовскій, проф. В. А. Вагнеръ, проф. Ю. Н. Вагнеръ, акад. проф. П. И. Вальденъ, проф. Л. Ф. Верниго, акад. проф. В. И. Веряадскій, лабор. Н. Н. Верховскій, М. И. Гольдсмідтъ (Парижъ), проф. А. Г. Гурвичъ, В. А. Дубянскій, проф. В. В. Завьяловъ, проф. В. Р. Заленскій, проф. А. А. Ивановъ, проф. В. Н. Ипатьевъ, лабор. П. В. Казаненскій, докт. зоол. Н. К. Колыковъ, прив.-доц. Н. В. Култатшевъ, проф. Н. И. Кузнецовъ,маг. физ. П. П. Лазаревъ, лабор. Г. А. Левитскій, И. Л. Лукашевичъ, проф. М. А. Мензбиръ, проф. П. Г. Меликовъ, проф. А. К. Медведевъ, проф. С. И. Метальниковъ, Н. А. Морозовъ, проф. А. В. Нечеевъ, прив.-доц. А. В. Немиловъ, проф. В. И. Налладинъ, проф. К. Д. Погровскій, проф. Л. В. Писаржевскій-Рихтеръ, проф. Д. П. Рузскій, преп. С. И. Созоновъ, лабор. Н. Н. Соковнинъ, проф. С. М. Танатарь, А. А. докт. Л. А. Тарасевичъ,маг. хим. А. А. Титовъ, ад. астрон. пулк. обсерв. Г. А. Тиховъ, проф. М. М. Тихвинскій, проф. В. Е. Тищенко, проф. Н. А. Умовъ, проф. О. Д. Хвольсонъ, А. А. Черновъ, проф. Л. А. Чугаевъ, проф. В. А. Шульцъ, преп. А. Н. Яницкій, проф. А. И. Яроцкій.

Полный списокъ сотрудниковъ опубликованъ въ первомъ номерѣ.

Кромѣ оригинальныхъ и переводныхъ статей, въ журнале будуть отдѣлы: научныхъ новостей, научной хроники и библиографіи.

Въ портфелѣ редакціи имѣются статьи слѣдующихъ сотрудниковъ.

Академ. проф. Н. Н. Бекетова: „Попытка объясненія свойствъ радиа“, проф. И. И. Боргмана: „Что такое свѣтъ“, проф. В. А. Вагнера: „До-психическая жизнь животныхъ“, проф. Ю. Н. Вагнера: „Новое о наследственности“, М. В. Гольдсмідтъ (Парижъ): „Объ искусственномъ партеногенезѣ“, проф. А. Г. Гурвича: „Современная проблема ученія о наследственности“, В. А. Дубянскаго: „Къ биологии русской пустыни“, Н. А. Морозова: „Временные завѣзды“, проф. Л. А. Чугаева: „О границахъ превращенія матеріи“, проф. Е. А. Шульца: „Регенерация, какъ одна изъ существенныхъ особенностей жизни“, проф. С. И. Метальникова: „Физиологическая причина старости и смерти“ проф. А. А. Иванова: „Солнечная пятна“, адъюн. астрон. пулк. обсерв. Г. А. Тихова: „Новое о планетахъ“, проф. Л. В. Писаржевскаго: „Объ энергетическомъ мірновоззрѣніи“, преп. А. Н. Яницкаго: „О тиготѣніи“, прив.-доц. А. В. Немиловъ: „Новые взгляды на строеніе живого вещества“, и іѣкот. друг.

Журналъ будетъ выходить ежемѣсячными выпусками въ 5—6 печатныхъ листовъ каждый.

УСЛОВІЯ ПОДПИСКИ: Цѣна въ годъ (съ доставкой и пересылкой)—
4 р.: за границу—6 р.

При подпискѣ въ главн. конторѣ (Москва, Мясницкая, Милютинск. пер., 16) допускается разсрочка: 2 р. 50 к. при подпискѣ и 1 р. 50 к. не позже 15 июня.

Цѣна отдельной книжки 50 коп.

Подписка принимается во всѣхъ книжныхъ магазинахъ, земскихъ складахъ и почтовыхъ отдѣленіяхъ Комиссія книжными магазинами и складами 20 к. съ годовой подписки.

Адресъ конторы и редакціи: Москва, Мясницкая, Милютинскій пер., 16.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ

на орган українського народного учительства в Галичині (Австрія)

„ПРАПОР“

що виходить в Коломії три рази на місяць 5-го, 15-го і 25-го (н. ст.) з такою програмою:

1. Загрівати народне учительство до станової і економичної організації та до просвітньої праці в Галичині для добра рідного народу;
2. підтримувати і ширити всі змагання загалу українського учительства, непохитно боронити його інтересів і станових потреб;
3. пильно стежити за всякими проявами станової роботи учительства в краю і в державі, цю роботу широко підтримувати, а через те стреміти до забезпечення цілому учительському станові відповідного матеріального і морального існування, користного впливу на розбудування його правних і службових відносин та виборення учительству повної волі в його громадянській діяльності на основі горожанських прав, забезпечених основними законами державними;
4. вести оборону укр. учительства і шкільництва виказуванням всяких безправств і надужитів шкільних властей, подаванням предметової критики законів і розпорядків та поясненням учит. відносин до всяких чинників суспільних;
5. підносити все, що пікільно впливає на розвиток укр. шкільництва в нашім краю;
6. боронити наш стан перед нападами неприхильної йому красової преси;
7. подавати учителям особливо молодшим товаришам правно-службові інформації, інтерпретації і пояснення шкільних законів, вказівки що до педагогичної і дидактичної праці, як також змагань у всіх областях горожанського життя;
8. обговорювати соціальні, економичні і політичні питання з точки погляду нашого учительського стану;
9. представляти стан і розвиток організації укр. учительства та образ шкільництва і учительського руху інших націй і в інших державах;
10. знайомити учительство з найновішими поступами на різних полях людського знання через інтересні відомості із світових наук, винаходів і важніших подій суспільних, а головно найновіших здобутків в області педагогики у інших народів.

Ця програма „Прапора“ повинна б зainteresувати найширші круги української суспільності не тільки в Галичині, але й всюди, де живуть наші українські брати. Та з жалем приходиться нам ствердити, що життям і змаганнями поневоленого укр. учительства в Галичині рос. Україна досі зовсім не цікавилася. Доказом цього є сумний факт, що звідтам не мав „Прапор“ *ані одного* передплатника.

Цілорічна передплата виноситься в 1912 р. 4 рублі. Адреса Редакції і Адміністрації: Коломия—(Галичина)—Фах почт. № 3.

Приймається передплата на рік 1912:

ПІСЬМО З ПРОСВІТИ

ОРГАН ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“ У ЛЬВОВІ.

Виходить раз у місяць.

Рочна передплата 3 кор.; для членів „Просвіти“ 2 кор.; в Росії 2 рублі, в Німеччині 3 марки; в Америці 1 долар.—Поодинокий примірник 30 сот.

Адреса Редакції і Адміністрації Львів, Ринок ч. 10.

Щіна оголошень: на цілій сторонці 25 к., на $\frac{1}{2}$ стор. 15 к., $\frac{1}{4}$ стор. 8 к., на $\frac{1}{8}$ стор. 5 к., При річних замовленнях значний опуст.

Орган тов-а „Просвіта“ є необхідним провідником в просвітно-організаційних справах. „ПІСЬМО з ПРОСВІТИ“ виходить раз на місяць в об'ємі 32 стор. друку і містить: 1) статті в справах організації просвітної роботи; 2) статті на ріжнородні теми відносно народної освіти і виховання; 3) огляди просвітно-організаційного руху на всіх українських землях; 4) огляди просвітно-організаційного руху серед чужих народів; 5) огляд діяльності Головного Виділу тов-а „Просвіта“, його філій і читалень; 6) огляд популярних видавництв; 7) інформаційний відділ в справах просвітно-організаційних. „ПІСЬМО з ПРОСВІТИ“ є конечним в руках кожного громадянського діяча і робітника на народній ниві; орган тов-а „Просвіта“ мусить находитися в кождій філії і читальні „Просвіти“, його повинні передплачувати усі інші народні організації.

„Літературно-Науковий Вістник“

український місячник літератури, науки і громадського життя; містить белетристику оригінальну і переклади, повісті, оповідання, драми, поезії, статті з української історії, літератури, науки й суспільно політичного життя, критику й бібліографію.

Редакція і головна контора: Київ, В. Володимирська, 28.
Контора Львівська: ул. Супінського, ч. 17.

Передплата на рік 8 руб.; за півроку 4 р. 50 коп., для незаможних 6 руб. Можна частками.

— „С Н І П“.

Виходить раз на тиждень. Умови передплати: на рік — 3 р., півроку — 1 р. 75 к., три місяці — 1 р. За кордон — 4 р., пів-року — 2 р.

Річні передплатники одержать безплатний додаток.

Адреса: Харків, Конторська, 21.

ВИДАВНИЦТВО

„Український Учитель“.

Ілюстрована Бібліотека для дітей.

Українські народні казки. Упорядкував Б. Грінченко. Ціна в палят. і қарб., без палятурок—80 і 60 коп.

С. Черкасенко. Маленький Торбачъ та інші оповідання. Ціна 40 коп.

Бр. Грімм. Казки. Перекл. Гр. Шерстюк. Ціна 7 коп.

2-га серія:

Цап та баран. Лисичка, півник і котик. Казки. ц. 3 коп.

Рукавичка. Дід та баба. Казки. ц. 3 коп.

Цікаві оповіданнячка про собак. Пер. М. Загірня. ц. 6 коп.

Г. Андерсен. Дівчина з сірниками. Стокротка. Пер. М. Загірня. ц. 3 коп.

С. Черкасенко. Ахметка. Оповідання. ц. 3 коп.

Ю. Сірий. Про горобця, славного молодця. Оповідання. ц. 6 коп.

Проф. М. Богданов. Миша. Оповідання. Перекл. О. К. ц. 3 коп.

Гр. Шерстюк. Соловейко. Одуд. Оповідання. ц. 3 коп.

Сміховина. Збірничко. ц. 7 коп.

Ш. Перро. Червона Шапочка. Казка. Пер. С. Русова. ц. 3 коп.

ПОСТУПИЛА В ПРОДАЖ НОВА КНИЖКА:

Гр. ШЕРСТЮК.

Коротка Українська граматика для шкіл.

Частина I. Друге видання. Ціна 20 коп.

Продається по всіх Українських Книгарнях Київа, Одеси, Харкова і Полтави.